

Komunity v první linii post-uhelné budoucnosti
ve střední a východní Evropě.

Hrdinové spravedlivé transformace

Katarína Macháčková
starostka mesta Prievidza, Slovensko

Publikace CEE Bankwatch Network

Autoři (text a fotografie):

Adrian Cătu, Raul Cazan, Jodi Hilton, Jaś Kapela, Zuzana Límová, László Pusztai, Jakub Szafranski, Michał Burza/Greenpeace (fotografie ze Slovenska), Alexa Botar

Editoři:

Greig Aitken, Claudia Ciobanu, David Hoffman

Úvodní fotografie:

Zuzana Límová

Design:

Wojtek Mejor

Supported by:

Federal Ministry
for the Environment, Nature Conservation
and Nuclear Safety

European
Climate Initiative
EUKI

based on a decision of the German Bundestag

Tento projekt je součástí Evropské klimatické iniciativy (EUKI) německého Spolkového ministerstva životního prostředí, ochrany přírody a bezpečnosti reaktorů (BMU). Tato publikace vznikla s finanční podporou Evropské unie.

CEE Bankwatch Network plně zodpovídá za obsah této publikace a ten tak v žádném případě nemůže být považován za odraz stanovisek Evropské unie nebo Spolkového ministerstva pro životního prostředí, ochranu přírody a jadernou bezpečnost (BMU).

Obsah

Úvod	3
Polská komunita bojí proti uhelnému průmyslu	5
„Ostrovy kultury“ formují budoucnost Údolí Jiu	11
Těžba uhlí po sobě v Bulharsku zanechává vyčerpané regiony	19
Komunity na Slovensku plánují post-uhelnou budoucnost	25
Dokáže Boršodská župa uniknout prokletí uhelných dolů?	31
Vládní program dává naději českým těžebním regionům	37
Příchodem dolů všechno vyschne	43

Výhled na město Petřilá z okolních kopců.

Úvod

Ačkoliv je postupný konec uhelného průmyslu v Evropě v příštím desetiletí nevyhnutelný, vlády některých zemí střední a východní Evropy se tomuto trendu snaží vzdorovat. Argumentují tím, že uhlí je klíčové pro jejich energetickou bezpečnost a ekonomickou prosperitu a případné opuštění uhlí by silně poškodilo zaměstnance a celé komunity v uhelných regionech.

Bližší pohled na tyto uhelné regiony však hovoří jinak. V mnoha případech místní úřady i samotní občané začali budovat svou post-uhelnou budoucnost.

Slovensko se stalo potenciálním průkopníkem tzv. spravedlivé transformace (just transition) v roce 2019. Starostka z Horní Nitry, hlavního uhelného regionu v zemi, odstartovala v letech 2017 a 2018 široce participativní a zespoda budovaný proces vytváření nové vize pro region bez uhlí. V roce 2019 Slovensko vyjádřilo svou podporu dlouhodobé klimatické strategii EU do roku 2050 a zavázalo se, že do roku 2023 přestane vyrábět elektřinu spalováním uhlí. V červenci 2019 slovenská vláda přijala „Akční plán pro transformaci uhelného regionu Horní Nitra.“

V Rumunsku dal místní umělec v Údolí Jiu nový život bývalému důlnímu městu obnovováním starých budov, pořádáním uměleckých festivalů a respektováním významu kulturního dědictví důlní infrastruktury. Údolí poté navštívila Platforma Evropské komise pro uhelné regiony procházející transformací a za spolupráce místních starostů vyvstala iniciativa, která má vest k lepšímu přístupu k evropským fondům za účelem spravedlivé transformace.

Vláda České republiky pochopila důležitost koordinace a investic do alternativního rozvoje uhelných regionů. V roce 2019 došlo ke vzniku národní uhelné komise. Český program RE:START, který se věnuje všem třem uhelným regionům v zemi a propojuje vládu i komunity na všech úrovních je příkladem hodným následování ve všech zemích střední a východní Evropy.

Tato publikace je sbírkou příběhů, sepsaných sedmi novináři a fotografy v uhelných regionech napříč střední a východní Evropou s doplněnými aktualizacemi z jednotlivých zemí od aktivistů za spravedlivou transformaci z mezinárodní sítě nevládních organizací CEE Bankwatch Network. Jedná se o detailní pohled na skutečný život v těchto oblastech, který zároveň bere na vědomí obrovskou výzvu, kterou v sobě skýtá oživení ekonomiky regionů s jednostranným zaměřením průmyslu.

Příběhy jsou však plné naděje. Ve většině komunit jsou lidé zapálení do plánování budoucnosti a některé případy ukazují mimořádnou úroveň spolupráce mezi občany a místními úřady. Tato mobilizace v uhelných regionech ukazuje, že spravedlivé transformace ve střední a východní Evropě lze dosáhnout a tyto oblasti tak mohou jít ve stopách jiných regionů po celém světě, kde alternativní budoucnost společně budují občané, místní i státní úřady, odbory a celá společnost. Naše příběhy ukazují, že ve střední i východní Evropě již spravedlivá transformace započala.

Polská komunita brojí proti uhelnému průmyslu

Občané a místní úřady v Imielinu
se sjednotili, aby mohli čelit destruktivní
těžbě uhlí ve svém zeleném městečku.

Text a fotografie: **Jakub Szafranski**

Imielin se liší od představy, kterou o městech v Horním Slezsku má většina Poláků. „Není zde jediný bytový dům,“ říká starosta Jan Chwiedacz během rozhovoru v jeho kanceláři. Paneláky, vybudované pro horníky, obvykle určují panorama a identitu slezských měst, nikoli však Imielinu. Namísto masivní a chátrající architektury, která je dědictvím desítek let trvající intenzivní těžby uhlí v posledním století, se Imielin pyšní zelenou krajinou, výhledem na Západní Tatry a rekreačními vodními nádržemi.

Téměř všichni z 9000 obyvatel Imielinu žijí v samostatných domech, z nichž některé byly dostavěny teprve nedávno. To však neznamená, že je pro místní těžba vzdálenou záležitostí.

„Před 15 lety byl v každé druhé domácnosti horník, který rodinu živil,“ říká starosta.

„Až 2000 obyvatel Imielinu bylo zaměstnáno v dole.“

Starosta odkazuje na uhelný důl Ziemowit (součást komplexu Piast-Ziemowit), který leží pod jižní částí města. Důl vlastní společnost Polska Grupa Górnicza (PGG), největší uhelná společnost v Polsku a v celé Evropě.

Ačkoli se těžba provádí v hloubce 550 metrů, obyvatelé Imielinu pociťují podzemní aktivity: otřesy půdy a další škody způsobené těžbou postihly přibližně 10 % plochy města.

„Základy domů na jihu jsou zabezpečeny pro případ otřesů a sesuvů půdy,“ říká Tomasz Lamik, předseda městské rady v Imielinu. „Za výsledné škody vyplatila těžební společnost finanční kompenzace. Je to zde běžná praxe.“

Pokud by zdejší těžba skončila, město by mohlo pokračovat s plánem dalších investic a přilákat nové obyvatele, kteří si chtějí odpočinout od života ve velkých městech na západě.

„Byli jsme ujištěni, že důl nepřesáhne svou současnou rozlohu a lidé se tak nepřipravovali na větší škody,“ pokračuje předseda. „Nicméně v říjnu

loňského roku jsme byli informováni o tom, že nové ložisko Imielin Północ (Imielin Sever) bude vytěženo. Téměř polovina města leží na jeho plánované rozloze. Těžba má začít do dvou let a bude trvat do roku 2046. Chtějí těžit v hloubce pouhých 180 metrů, tou nejlevnější možnou metodou. Očekávaný propad půdy je minimálně 6 metrů. Byla to šokující zpráva.“

Místní se bouří

Do Imielinu jsem odcestoval přesně rok po oznámení nového dolu.

Na nádraží mě přivítala Alicja Zdziechiewiczová, učitelka literatury na střední škole se 17 lety praxe,

Alicja Zdziechiewiczová, Tomasz Lamik, starosta Jan Chwiędacz

aktivistka ze sdružení Zelený Imielin a matka dvou dětí.

„Pro sdružení Zelený Imielin pracuji společně se svým manželem,“ říká Zdziechiewiczová. „Nikdo nás k ničemu nemusel přesvědčovat. Zapojili jsme se okamžitě po informační schůzi, na které starosta obyvatele seznámil s plány nového dolu.“

Zdziechiewiczová vypráví o vytvoření několika občanských sdružení, které rozesílaly zpravodaje a umísťovaly velké informační plakáty napříč regionem. Některé plakáty jsou stále k vidění na strategických místech, jako je autobusová stanice v centru města.

Díky odhodlání zúčastněných obyvatel podalo až 350 lidí žaloby a vytvořili formální uskupení v rámci správního řízení ohledně nového dolu. Další 1200 obyvatel bylo uvedeno mezi podporovateli jednotlivých žalob.

„První vážnou zkouškou pro mě byla organizace protestu v květnu 2018 před Krajským ředitelstvím ochrany životního prostředí,“ říká Zdziechiewiczová. „My občané jsme protest připravili společně, podělili jsme se o jednotlivé úkoly a vyrobili transparenty. Shromáždili jsme asi sto lidí a vyrazili do Katovic. Vzala jsem do ruky megafon a musela jsem si nějak poradit. Byli jsme pořádně hlasití a protestu si všimla i média.“

Plakátová akce „Zachraňme Imielin“.

Poškozené domy nad ložiskem 4 Imielin Jih.

Zdziechiewiczová říká, že jejich snažení nakonec podpořily i velké environmentální organizace a polští i zahraniční novináři začali přijíždět do Imielinu. Jakožto zástupci Zeleného Imielinu dokonce Zdziechiewiczová a její kolegové letos jeli do Bruselu, kde se zúčastnili schůze Platformy Evropské komise pro uhelné regiony procházející transformací, na které informovali evropské politiky a další zúčastněné o Imielinu. V roce 2018 bylo Slezsko jednou z pilotních oblastí Uhlé platformy, která má dopomáhat evropským regionům, které opouštějí uhlí.

„Musela jsem překonat trému před svým cizojazyčným proslavem v budově Evropské komise,“ vzpomíná Zdziechiewiczová.

Zdziechiewiczová mě doprovodila na radnici na schůzi se starostou Janem Chwiedaczem. Když jsme se dostavili k rozhovoru, Chwiedacz držel v ruce papír s oficiálním rozhodnutím Krajského ředitelství ochrany životního prostředí ohledně dolu Imielin Sever. Právě ho obdržel.

Povolení v oblasti životního prostředí je pro zbudování dolu klíčové. Chwiedacz a jeho kolegové s pomocí právníků a geologů věnovali spoustu úsilí přesvědčování Krajského ředitelství, aby povolení nevydalo. Starostův výraz však hovoří jasně. Důl dostal zelenou.

Nové investice v Imielinu.

„Naše právní kancelář už rozhodnutí přezkoumává,“ řekl starosta. „Máme dva týdny od vydání rozhodnutí na odvolání.“

Starosta nepůsobil sklesle, nýbrž soustředěně, s hlavou plnou kmitajících myšlenek.

„To rozhodnutí nám ani nezaslali,“ poznamenal starosta. „Zveřejnili ho na internetu včera. Musíme si obstarávat informace sami, jakoby nám byla odepřena role účastníků procesu. Tak to vypadalo od samého počátku. Oznámí nám svoje rozhodnutí, aniž by se zeptali lidí na jejich názor.“

Ve starostově kanceláři jsem strávil hodinu, během které jsem si vyslechl rozhovor mezi starostou, paní Zdziechiewiczovou a panem Lamikem z městské rady. Blízká spolupráce mezi obyvateli a úředníky se zdá být největší silou této komunity.

„Zatímco sdružení obyvatel pořádají demonstraci v Katovicích a vytvářejí tlak na vedení dolu, kancelář starosty hledá právní a administrativní řešení,“ vysvětluje Zdziechiewiczová rozdělení rolí. Cíl je jednotný, ačkoli se zdánlivě odlišnými motivacemi.

„Lidé si vzali hypotéky na celý život, aby si zde postavili dům, a teď mají strach, že za pár let jim popraskají zdi tak, jak se tomu stalo v nedaleké Bytomi,“ říká Zdziechiewiczová.

„Je nemožné naplánovat renovaci kanalizace nebo silnic s vědomím, že se propadne podloží. Akorát jsme ve městě dostavěli dvě sportovní haly. Není jasné, jaké poškození dokážou snést,“ říká starosta. Lamik hovoří o hrozbách, které nové doly představují pro vodní soustavu, nedaleké lesy a místní železnici.

Starosta mi věnoval spoustu svého času, takže jsme naše setkání museli ukončit, nicméně Zdziechiewiczová a Lamik mi chtějí ukázat, co stojí za vším tím pozdvižením. Jedeme na nedaleký kopec, který skýtá pěkný výhled deset kilometrů na obě strany. Vidíme odsud vzdálené hory i nedaleké jezero. Lze zahlédnout i mnoho dílen, skladišť a šachet, které neodmyslitelně patří k okolním dolům, včetně těch u dolu Piast-Ziemowit.

„Někde tady tedy chtějí postavit další takový?“ Ptám se, shlížeje dolů na šachty. „To ne,“ říká Lamik. „Chtějí vykopat nové tunely odtud na druhou stranu města, aby se vyhnuli stavbě nákladné nové šachty. Tunel chtějí hloubit co nejníže a co nejlevněji, jelikož místní uhlí je nekvalitní a plné síry a je tak těžké z něj profitovat.“

S pomocí bývalých horníků se obyvatelé Imielinu dozvěděli mnohé o těžebních technikách. Vědí, že těžební společnost se bude snažit vyhnout ponechání neporušených částí ložiska jakožto pilířů, podporujících půdu a nezaplní stávající dutiny novým materiálem, jak by měla, aby zabránila sesuvům půdy. Společnost se bude snažit ušetřit, kde to půjde, miní Imielinští.

„Místní lidé jsou velmi podnikaví, zakládají firmy a věnují se malé, ale výnosné výrobě v mnoha odvětvích. Přicházejí noví a noví obyvatelé a počet horníků klesl na 200. Chceme být schopni lidem nabídnout podmínky pro rozvoj, což vyžaduje spolehlivou infrastrukturu, pohodlné bydlení a lesy či vodní nádrže pro rekreaci,“ říká Lamik o své vizi pro Imielin.

Důl KWK Bobrek ve čtvrti Karb, Bytom.

Odstrašující případ Bytom

30 kilometrů od Imielinu, na druhé straně Katovic, leží Bytom, město nechvalně proslulé příběhy o „zemětřeseních“, způsobených těžbou a padajícími budovami. Já sám jsem v mládí tyto příběhy zaslechl.

Bytom se stala referenčním bodem Imielinských občanů, Zdziechiewiczová tedy trvala na tom, že bych se tam měl zastavit. V Bytomu jsem se setkal s místním aktivistou Arkadiuszem Rusnakem, který již mnoho let pomáhá lidem vymáhat od těžebních společností kompenzace a opravné práce.

V Bytomu jsou již jen dva funkční doly oproti někdejší sedmi.

V posledních 20 letech klesl dle Polského statistického úřadu počet obyvatel téměř o 40 000 lidí. Důvodem není pouze nedostatek zaměstnání, ale také kvalita života v Bytomu. Těžbou způsobená destrukce obydli a infrastruktury je tím nejzjevnějším problémem. Místní navíc trpí vysokou úrovní smogu a těžbu nahrazující odpadní průmysl znečistil životní prostředí.

„Nasedněte do auta,“ říká mi Rusnak. „Pořídte fotografie a ukažte lidem v Imielinu, jaký osud je čeká po zahájení těžby.“

Máme jen hodinu a půl, takže vše vidím pouze v rychlosti: nově koupený a zrekonstruovaný dům, kterému se hroutí jeden roh, popraskané zdi zvenku i zevnitř navzdory ocelové konstrukci kolem stavení; předválečný činžák, ze kterého byli lidé vystěhováni kvůli hrozbě zřícení; fotbalové hřiště propadlé v jeho středu; „finské“ sídliště, kde před dvěma měsíci otřesy zničily komíny a nechaly tak obyvatele bez topení na nadcházející podzim.

Než opustím Slezsko, ptám se Alicie Zdziechiewiczové, jak jí boj za svou komunitu změnil život. „Cítím ohromný smysl v tom, co dělám. Čelíme zlodějské ekonomice, chceme ochránit životní prostředí a žít klidně v našem zeleném městě,“ říká a dodává, že jak kampaň pokročila, začala se více zajímat o životní prostředí a klimatické změny a naučila se lépe spolupracovat s ostatními lidmi.

„Ukázalo se, že více lidí má stejné problémy jako my a měli bychom se navzájem podporovat,“

uvedla učitelka. „Jediná věc, které se bojím, je, že rozhodnutí o novém dolu bylo již dávno učiněno ve Varšavě a navzdory našim protestům nás politici vůbec neposlouchají.“

Aktuální stav 10/2019

Mezi místní komunitou a těžební společností ve Slezsku pokračuje patová situace, vzhledem k tomu že žádná ze stran nechce ustoupit ze svých požadavků. Nedávno odhalené plány na zahájení nové těžby ve městě Rybnik spustily podobnou mobilizaci místních obyvatel. Polsko zastavilo snahy EU o nulové čisté emise do roku 2050, ale oznámilo, že podpoří klimatickou neutralitu v případě, že obdrží velkorysou finanční pomoc pro podporu spravedlivé transformace. Logicky by to tedy mělo znamenat, že Polsko konečně začne plánovat svou transformaci směrem od uhlí, možná upraví své vlastní návrhy plánů a strategií, které momentálně počítají se stejným podílem uhlí v energetice po alespoň dalších deset let a případně přestane trvat na neustálém prosazování nových těžebních projektů.

Praskliny na domě v Bytomské čtvrti Miechowice.

„Ostrov kultury“ formují budoucnost Údolí Jiu

Skupina sociálních podnikatelů vdechuje nový život bývalé důlní komunitě v Rumunsku.

Text a fotografie: **Adrian Cătu**

Všechno bylo šedé. Šedé kopce, šedé domy, šedý les. Šedé siluety, chodící tam a zpět mezi tmavými kostrami důlních konstrukcí a smutných, šedých bytových domů. I řeka zde měla černou barvu – voda byla plná jemného uhelného prachu.

Přesto lidé z Jiu v jihozápadním Rumunsku vzpomínají v dobrém na dobu před rokem 1989, na dobu kdy zde fungovaly doly. Údolí bylo sice šedé, ale plné života.

Více než 100 000 lidí pomáhalo 24 hodin denně budovat ekonomiku, založenou na uhlí a odměnou jim byly vysoké mzdy a hrdinské ódy v rámci komunistické propagandy. V časech, kdy ostatní lidé v zemi trpěli nedostatkem potravin, horníci měli vše, co jen potřebovali. Doly měly dokonce vlastní knihovny, kluby a kina.

Lidé, kteří se sem stěhovali z jiných oblastí, byli zaměstnání hned, jak vystoupili z vlaku. Rovnou na nádraží. Přes 4000 lidí zaměstnával pouze jeden

důl, ten nejstarší v údolí: Petrila. Před uzavřením dolu v roce 2015 již jen 400 lidí pracovalo v chátrajících, napůl zbouraných budovách.

Když Rumunsko začalo likvidovat těžbu v údolí v 90. letech, zdálo se, že oblast umírá. Každý opakoval tu stejnou mantru: „Jsme jen horníci, nic jiného neumíme, nic jiného nejsme. Bez těžby tohle údolí zemře.“

Nestalo se tak.

Dvě desetiletí po uzavření většiny dolů jsem jedno zlatavé podzimní odpoledne do Jiu zavítal. Listy březových lesů barví kopce do žluta, oranžova a červená. Slunce zlehka září na tmavě modré obloze. Bytové domy jsou čerstvě natřené do hřejivých barev, voda v řece je průzračně čistá a ulice jsou plné lidí, užívajících si teplý den.

Mnoho lidí z oblasti odešlo po masivním propouštění mezi lety 1997 a 1999. Většina z nich odešla za prací do západní Evropy a začala posílat peníze zpět svým příbuzným v údolí. Někteří se dokonce vrátili, aby zde založili své vlastní malé firmy – převážně obchody a chatky.

Tento zdroj peněz a energie poskytl určitou naději, ale nestačilo to. Vláda udělala velmi málo pro podporu alternativ k těžbě, navzdory četným slibům. Kvůli nedostatku infrastruktury a izolaci regionu nebylo údolí přitažlivé pro investory, přestože bylo plné vysoce kvalifikovaných pracovníků.

Neštěstí se však může obrátit v požehnání. Obklopeno kopci a panenskými lesy a chlubící se několika malými, ale ambiciózními lyžařskými středisky v nedalekých horách, údolí začalo víc a víc sázet na turistický ruch. Musí však čelit jedné velké výzvě: je daleko od všech hustě osídlených oblastí v zemi a zdejší region není vnímán jako dostatečně lákavý, aby přiměl lidi vyvinout úsilí sem dorazit.

To bylo až do chvíle, než parta odhodlaných místních obyvatel zpochybnila onen dojem, že oblast nemůže nabídnout nic mimořádného.

„Evropská periferie kultury“

Ion Barbu se narodil a žije v Petrile. Je mu přes 60 let a jedná se o uznávaného, plodného a mezinárodně oceněného umělce, který kombinuje kreslení, malbu a výtvarné písmo pro tvorbu rozmanitých děl, od instalací po nástěnné malby a pouliční umění. Když si na počátku tisíciletí

uvědomil úpadek těžebního průmyslu, napadl ho způsob jak vdechnout své komunitě nový život a použil k tomu svou nejsilnější zbraň: umění.

„Tohle město bylo kulturní pouští,“ řekl mi Ion Barbu v rozhovoru během mé návštěvy Petrily na podzim 2018. „A tak jsem si řekl: pojďme v této poušti udělat pár ostrovů. Když chceme vidět představení nebo poslouchat hudbu, proč bychom ji nepozvali sem, namísto cestování do města?“

Zpočátku skoro všichni vnímali Barbua buď jako výstředního blázna, nebo jako nebezpečného kulturního anarchistu.

V roce 2006 se rumunské město Sibiu připravovalo na roli evropského hlavního města kultury, načež Barbu uspořádal řadu kulturních událostí v Petrile pod názvem „Evropská periferie kultury.“ V Petrile zorganizoval nyní výroční festival umění a hudby s názvem „Bad Man“, což je humorná narážka na známý národní folkový festival „Good Man“.

Společně s několika dobrovolníky obnovil pamětní dům I. D. Sârbua, významného rumunského spisovatele a petrilského rodáka, který byl vězněn

Ion Barbu hovoří během slavnostního otevření výstavy fotografií uvnitř důlní budovy v Petrile.

Architekt Mihai Danciu, který pracuje na rekontextualizaci těžbařského dědictví.

během komunismu. Dům se rychlým tempem rozpadal: byl klasifikovaný jako památka, takže ho nemohli zrekonstruovat jednotlivci, ale Ministerstvo kultury, které však k jeho zachování nečinilo žádné kroky. Ion Barbu nakonec našel z tohoto mrtvého bodu cestu ven.

„Dům byl již v minulosti přestavěn, takže si sice zachoval původní tvar, ale nikoli materiály. Přesvědčili jsme zákonného dědice I. D. Sârbua, že se ve skutečnosti nejedná o dům zesnulého spisovatele, nýbrž o jeho kopii a nelze jej tak označit za památku,“ vysvětluje Barbu.

Umělec a jeho tým tudíž mohli budovu zrekonstruovat. Dalším krokem bylo zajistit, aby se budova nestala dalším pamětním domem, který beznadějně čeká, než do něj vstoupí návštěvníci. Barbu natřel fasádu zářivými barvami a doplnil ji vybranými citáty z autorových děl. Namísto pasivního (a zbytečného) čekání na přijetí komunitou nyní umění na lidi křičelo, ať vstoupí dovnitř.

Barbuova malba obrovské poštovní známky na budově.

Brzy se přidalo mnoho dalších urbanistických uměleckých děl, často šokujících veřejnost. Barbu proměnil přechod pro chodce na hlavní silnici v Petrile na klaviaturu. Namaloval šedou fasádu bytového domu na růžovo, s obrovskou poštovní známkou – odkaz na exodus Rumunů do západní Evropy (kolem 4 milionů Rumunů momentálně žije v zahraničí). Více a více umělců a dobrovolníků postupně začalo sdílet Barbuovu vizi a pomáhat mu. Místní úřady to pořádně popudilo, ale to byl teprve začátek.

V roce 2008 došlo v petrilem dlu jeden kilometr pod zemí ke dvěma výbuchům za sebou,

Mezinárodní závod horských kol ve Straje.

při kterých přišlo o život 14 lidí. Ihned se objevily spekulace o nevyhnutelném uzavření dolu. Důl byl následně předán Národní společnosti pro uzavírání dolů (SNIMVJ), která měla na starosti jeho permanentní uzavření.

Z jejich plánu šel mráz po zádech: každá budova a těžní věž měla být zbourána, každý kus kovu a těžních strojů měl být odvezen do šrotu. To by odstranilo nejen samotné místo, ale i dějiny s ním spojené.

První uhelný důl v údolí byl otevřen v Petrile v roce 1858. Jeho vstup lze i dnes stále vidět vedle budovy mechanické dílny, která byla postavena před 100 lety. Jeden z těžních strojů tohoto dolu byl zhotoven v Německu, dodnes je stále v provozu a funguje bezvadně již od roku 1942. Impozantní těžní věž, šplhající do výše desítek metrů, byla postavena ve stejném roce. Pro Iona Barbua bylo takové odstraňování dějin nepřijatelné: tento důlní závod byl jedinou věcí, kterou nemělo žádné jiné město v zemi. Navzdory úřadům, které neviděly potenciál konverze důlního dědictví na kulturní, se Barbu odhodlal k rozhodující bitvě za záchranu závodu: bez něj by komunitě nezbylo vůbec nic.

Prvotřídní tratě pro horská kola

Lyžařský rezort Straja leží 30 kilometrů od Petřily. Straja je zároveň skromná i ambiciózní v rámci své chaoticky agresivní výstavby. Budovy stojí téměř jedna na druhé a je tu značný nedostatek parkovacích míst, nicméně došlo k důležitým investicím do lyžařské infrastruktury: 12 sjezdovek, vleky, umělé osvětlení a umělé zasněžování – vše za podpory místních úřadů. Rumunsko má na své potřeby velmi málo lyžařských rezortů, nové rezorty mají tedy dobrou šanci uspět a stát se oblíbenými.

V posledních letech však rozvoj areálu zaznamenal neočekávanou hrozbu: globální oteplování. Hory v této oblasti dosahují výšky kolem 1868 metrů, což není příliš a mimo zimu tak zde není žádný sníh. Kvůli stále teplejším zimám se zkracuje lyžařská sezóna, což přivádí citlivé nové podniky pod tlak.

Jak vzrůstaly pochyby o lyžařské budoucnosti údolí, nové nápady pro region přišly až s jedním nečekaným překvapením. Dana Bates je Američan původem z Texasu, žijící v Rumunsku od roku 1989. Momentálně stojí v čele neziskové organizace, která se věnuje komunitním projektům pro mládež. Před pár lety obdržel dárek, který neočekával: horské kolo.

Závod petrského dolu, vyfotografován během posledního týdne provozu, říjen 2015.

Bates se do dárku zamiloval a začal na kole objevovat okolí svého adoptivního domova, bývalého důlního města Lupeni. Během jízdy po břizami zarostlých kopcích okolo Lupeni si Bates uvědomil, že tato oblast je ideální pro profesionální tratě, které by mohly lákat cyklisty po většinu roku.

„Ve Španělsku je oblast zvaná Zona Zero, s horší infrastrukturou než má Straja a podobně daleko od nejbližšího letiště. Tato oblast se dokázala stát destinací světové úrovně,“ vysvětluje Bates. „To mě motivovalo k přivedení několika odborníků, aby se podívali na potenciál této oblasti.“

Odborníci potvrdili, co mu říkala intuice. Na základě jejich rad Dana získal podporu od Mezinárodní mountainbikové asociace (IMBA) ke školení v Itálii a stal se tak jedním z prvních členů IMBA v Rumunsku. Především se však naučil stavět tratě světové úrovně. Po skončení školení si pronajal malý bagr a dal se do práce.

Dokonce i úřady projevíly mírný optimismus: Bates od města obdržel nějaké peníze na vybudování první tratě. S podporou místního lobbisty se mu povedlo vyjednat dobré vztahy s agenturou Romsilva, národním úřadem zodpovědným za lesy,

který mu výstavbu tratě povolil. Opozice však přišla z environmentálních neziskovek, které ho obvinily z ničení lesa.

„Baloo, naše nejdelší trať, měří asi 4 kilometry,“ říká Bates. „Použili jsme malý bagr, protože jsme potřebovali zbudovat tzv. „flow trail“ se svažitými okraji v zatáčkách pro zvýšení rychlosti. Pro tuto trať jsme pokáceli pouze jeden velký strom a pár malých stromků. Cyklisté přijíždějí nejen kvůli trátím, ale stejně tak kvůli přírodě, takže mám stejný zájem na jejím zachování,“ říká.

Vedle prvotřídních tratí a krásné nedotčené přírody je tu ještě jedna věc, která by mohla přilákat cyklisty z celé Evropy.

„V Rakousku nebo Německu stojí celý den ježdění asi 150 eur,“ říká Bates, „ale tady si vystačíte s 65–75 eury.“ Nakonec se mu podařilo sehnat 50 000 eur od dárců na dokončení pěti tratí, každou v délce kolem čtyř kilometrů a začal tratě propagovat na největší evropské platformě pro zážitkovou turistiku i na samostatném webu.

Bates si přeje, aby s ním mladí lidé sdíleli jeho vizi. Představuje si, že by tratě mohly převzít místní školy a pečovat o ně, zatímco mladí by na nich mohli jezdit.

Bates však říká, že veřejnost v Lupeni je stále skeptická. „Řekl bych, že jde o druh kulturního

Kráva se pase před dolem v Petrile.

pesimismu.“ První opravdovou zkouškou Batesovy vize bylo uspořádání mezinárodního závodu horských kol přímo zde v Lupeni v říjnu 2018. Akce se setkala s úspěchem. Mezi diváky byl i Hans Klemm, americký velvyslanec v Rumunsku.

„Jak se vám závod líbil?“ Ptám se jednoho z cyklistů, který právě dokončil poslední trať závodu ve Straje. „Pecka,“ říká. „Určitě se sem vrátím.“

Nový začátek pro Jiu

V říjnu 2015 dosáhla Národní společnost pro uzavírání dolů (SNIMVJ) jednoho ze svých nejdůležitějších cílů: uzavřela důl v Petrile. Společnost se poté chystala na zbourání veškeré důlní infrastruktury a umělec Ion Barbu měl tedy velmi málo času.

Naštěstí nebyl na svůj nejnovější projekt sám. „Pár architektům z Bukurešti a Kluže jsme se museli nějak zalíbit,“ vtipkuje, „a objevili v Petrile případ hodný jejich úsilí.“

Architekti si na svá bedra vzali důležitý a náročný úkol vypracování detailní technické dokumentace, která sloužila jako základ lobbistické práce u Ministerstva energetiky, vlastníka SNIMVJ. V roce 2016, po bojích Barbua a ostatních

o zachování dolu souhlasila populární technokratická vláda s prohlášením petrilského dolu za národní památku.

SNIMVJ sice už nemohla závod zbourat, ale protikorupční zákony jí znemožnily stavby věnovat místním úřadům. Kdokoli se o důl chtěl starat, musel za něj zaplatit tržní cenu.

Původní odhad Ministerstva energetiky byl tři miliony eur, nakonec byl však důl odhadnut na 200 000 eur nezávislým odhadcem, zajištěným Barbuem a jeho kolegy. To bylo pro umělce a jeho kamarády stále příliš mnoho peněz, pokusili se proto přesvědčit město Petrila, aby infrastrukturu koupilo. Jejich partyzánská kulturní válka byla vyličeána v dokumentu režiséra Andreie Dascalescu z roku 2015 s názvem „Planeta Petrila“ a případ tak získal celonárodní pozornost. Barbu a jeho kolegové poté formálně založili svou neziskovou organizaci, kterou pojmenovali po názvu dokumentu.

Barbu a jeho kolegové museli nejen lobbovat u úřadů, ale věnovat se i dalším, všednějším úkolům: areál musel být hlídán před zloději kovů, kteří začali opuštěný důl rozebírat. I ochrany areálu bylo dosaženo pomocí kultury.

Barbu pomaloval bývalou důlní čerpací stanicí barevnými graffiti, pojmenoval ji „Pumpadou Center“ a pořádal tam koncerty a divadelní akce.

Neziskovka pořádala workshopy se studenty architektury. Areál zařadili do národního katalogu akce „Muzejní noc“, která sem přilákala asi 2700 návštěvníků – více než ta největší muzea v nedalekém městě Deva. Nakonec spojili síly s někdejšími odborářským předákem Catalinem Cenusou, toho času v důchodu, aby jim pomohl s organizací akcí a ochranou areálu.

Po dlouhé bitvě, která započala prvními provokativními díly Iona Barbua konečně úředníci z radnice sdílí jeho vizi.

„Teď jen potřebujeme, aby nás oficiálně požádali o pomoc při opatření financí na odkoupení závodu, a dáme se do toho,“ říká Barbu.

„Můžeme otevřít restauraci s „dušňou“ kuchyní. Případně propagovat „černouhelný“ turismus v oblasti.“ Zmiňuje ubytovny a ateliéry pro umělce, interaktivní workshopy, které pomohou areál zachovat, muzea v existujících zrekonstruovaných budovách, přilákání investorů, kteří mohou postavit ubytování, vytvoření pracovních pozic a rozvoj ekonomiky...

Jak hovoří, pohlédnu z okna na dokonalejší podzimní den. Vidím listy, jak zbarvují kopce za mírného svitu slunce na tmavě modré obloze. Někde tam v těch panenských březových lesích jsou cyklistické tratě Dany Batese.

A na mysl mi přichází Batesova slova, ve kterých citoval Aristotela: „Počátek je více než půle celku.“

Aktuální stav 10/2019

Výbor Platformy Evropské komise pro uhelné regiony procházející transformací v dubnu 2019 strávil jeden den v Údolí Jiu. Ráno navštívili dva projekty, představené v této publikaci. Architekt Mihai Danciu a bývalý horník Cătălin Cenușă představili úředníkům důležitost bývalých dolů pro kulturní dědictví města a hodnotu a klíčovost podpory Platformy pro jejich zachování. Z Petrily se přesunuli do rezortu Straja, kde měli výhled na panorama Údolí Jiu z přilehlých hor. Dana Bates využil tuto možnost a ukázal, jak by podpora jeho tratí pro horská kola mohla učinit turismus v oblasti celoročně udržitelným.

Byla také uspořádána schůze mezi zástupci Platformy, místních orgánů, občanské společnosti a odborů za účelem lepšího porozumění konkrétním potřebám regionu i jeho potenciálu. Zde došlo ke zformování myšlenky spolupráce mezi šesti starosty z Údolí Jiu, která by mohla zjednodušit přístup k evropským fondům. Starostové v důsledku návštěvy podepsali memorandum o porozumění na červencové schůzi Platformy v Bruselu za účelem rozvoje této spolupráce a využívání osvědčených postupů z jiných zemí Evropy.

Ion Barbu

Těžba uhlí po sobě v Bulharsku zanechává vyčerpané regiony

Po letošním uzavření největšího bulharského dolu Bobov Dol se místní komunita obává o svou budoucnost.

Text a fotografie: **Jodi Hilton**

Georgi Terziski stříhá hrozny z keře vinné révy, který se táhne přes terasu jeho domu v bulharské vesnici Golemo Selo, kde strávil 56 let života. Chystá se na výrobu domácího vína, jako každý podzim.

Jen pár stovek metrů za domem se tyčí uhelná elektrárna Bobov Dol. Její dva komíny a tři chladičové věže plivou do okolí kouř tak dlouho, jak sahá jeho paměť.

Elektrárna byla postavena v 70. letech a ve vesnici, čítající 480 obyvatel, poskytovala zaměstnání většině rodin, včetně obou rodičů pana Terziského. Až donedávna elektrárna spoléhala na „černé zlato“ z nedalekých podzemních uhelných dolů, včetně dolu Babino a Bobova Dolu.

Toto léto bylo oznámeno, že Bobov Dol bude koncem roku 2018 uzavřen, což ponechá na 400 lidí bez práce. Babino, kde pracovalo 650 lidí, ukončil provoz

jž minulý rok. Jako na mnoha dalších místech východní Evropy se doly uzavírají proto, že výrobní náklady výrazně převyšují nákupní ceny: uhlí již nadále nedává ekonomický smysl.

Vzhledem k uzavírání dolů a poklesu produkce uhlí provozovatelé elektrárny v Bobově Dolu přecházejí na alternativní druhy paliva, včetně biomasy. „Pálí všechno, od sena až po uhlí.“ Terziski si ukazuje na hrud'. „Nedýcháme čistý vzduch.“

Na papíře elektrárnu vlastní společnost Vagledobiv Bobov Dol EOOD, ale za oponou za nitky dolů a elektráren tahá Christo Kovački, 56letý energetický magnát. Kovačkimu patří ohromné impérium dolů, tepláren a elektráren napříč Bulharskem, jeho majetek se šplhá do výše přes půl miliardy dolarů (některé odhady jsou dokonce o poznání vyšší), což z něj dělá jednoho ze tří nejbohatších Bulharů.

Dle zpravodajského portálu BNE je majitelem 16 energetických firem a 15 jiných podniků.

Violeta Dashkovová se svým synem Monim na dětském hřišti v Golemo Selo.

Elektrárna Bobov Dol je navržena na uzavření do roku 2020. V posledních měsících se však v elektrárně dějí změny. Po uzavření posledních podzemních dolů se z elektrárny začal linout nahořklý zápach. Z dálky lze vedle elektrárny vidět vyskládané balíky sena společně s velkou haldou uhlí.

„Popelavé místo“

Na vesnickém hřišti sleduje Violeta Dashkovová svého dvouletého syna Moniho a běží ho sundat z malé zídky, na kterou se mu povedlo vyšplhat. „V březnu jsme našli hřiště pokryté bílým popelem,“ řekla. Její syn je často nemocný. „Bojím se, že je to kvůli elektrárně.“ Elektrárny jsou známé tím, že vypouštějí oxid siřičitý a oxidy dusíku. Tato směs ve spojení s větrem může vést ke kyselým deštům.

Jako mnoho místních obyvatel pracuje v elektrárně i manžel paní Dashkovové. Prý si vydělá 650 levů měsíčně (325 eur), což zahrnuje i 100 levů ve formě stravenek. Dashkovová říká, že stravenky přicházejí až s tříměsíčním zpožděním a nebyt jejich vlastních potravin (pěstují ovoce, zeleninu a chovají zvířata), neměli by co jíst. Pro samotnou Dashkovovou je velmi těžké sehnat práci. „Poslala jsem životopis do elektrárny, ale už tři roky čekám na odpověď.“

Ekologické organizace a občanská sdružení, včetně Za Zemiata (součást CEE Bankwatch Network) a Greenpeace letos v září předali kritické stanovisko k rozhodnutí pálit biomasu a odpad ve dvou

Kovačského elektrárnách (Bobov Dol a další v nedalekém městě Pernik) Krajskému inspektorátu životního prostředí a vodních zdrojů a dalším úřadům.

Lidé začali jejich vesnici přezdívat Pepelenka, čili „popelavé místo“.

„Dříve pálili kvalitní uhlí,“ říká Vasil Vasev, starosta vesnic Golemo Selo (Velká Ves) a Malo Selo (Malá Ves). Kvůli uzavírání dolů začínají ve měsících pálit biomasu, benzín, plasty a odpadky. „Vnímáme ten rozdíl. Opravdu špatně to zapáchá,“ říká a dodává, že strádá místní úroda, včetně hroznového vína.

Vasev se postavil do role Davida proti Goliášovi v podobě Kovačského. Tvrdí, že by Golemo Selo mělo dostávat daňové výnosy z elektrárny namísto toho, aby peníze šly přímo do větší obce, tedy Bobova Dolu. Obecní úřad Golema Sela čeká již roky na nový nátlak. Silnice v obci jsou nebezpečné a místní škola je zanedbaná. „Od chvíle, co v roce 2008 ten oligarcha koupil elektrárnu, jsme neviděli žádné výnosy, které potřebujeme pro pomoc naší obci,“ vysvětlil Vasev.

Jeho strategií do budoucna je spojení dvou obcí, které řídí, aby dosáhly populační hranice (500 obyvatel), nutné pro velmi potřebnou žádost Evropským rozvojovým fondům. Mezitím si soudy klesají cestu návrhem referenda, které by umožnilo Golemu Selo odtrhnout se od Bobova Dolu a místo toho se připojit k nedalekému městu Dupnica. „Je to dobrý nápad,“ poznamenává Vasev, „ale bez Golema Sela a výnosů z elektrárny by se Bobov Dol ekonomicky zhroutil.“

Nejistý osud pracovníků

Těžba v regionu existuje již od roku 1891. Na přelomu čtyřicátých a padesátých let posílal komunistický režim své nepřátele do táborů nucených prací a důl Bobov Dol nebyl výjimkou. Po Stalinově smrti začalo Bulharsko tyto tábory rušit. V pozdních fázích komunismu se situace znormalizovala a doly začaly zaměstnávat normální pracovníky, kteří byli pro svůj přínos průmyslu vysoce ceněni. Po pádu komunismu v roce 1989 došlo k privatizaci dolů a jiných průmyslových odvětví. Noví majitele, často napojení na mafii, získali podniky za pakatel a často zneužívali své pracovníky za účelem zisku. Po roce 2010 byl platový průměr

600 levů (300 eur) měsíčně a firma pracovníkům často platila až s několikaměsíčním zpožděním.

Horníci z vedlejšího dolu Babino se dostali na novinovou titulku v říjnu 2016, když stávkovali za obdržení nevyplacených mezd a stravenek před masivním propouštěním.

Po třech dnech protestů, během kterých více než 100 horníků zůstalo v podzemí společnost vypnula ventilátory a vyhnala tak protestující ven. O dva měsíce později zemřel v Bobově Dolu horník poté, co byl uvězněn pod strojem (k nejhoršímu neštěstí došlo v roce 1997, kdy zemřelo pět pracovníků během metanové exploze v Bobově Dolu).

Propuštění více než tisícovky důlních pracovníků během posledních tří let ještě zhoršilo podmínky v již tak upadajícím regionu.

V Babinu, kde byli v dolech zaměstnáni téměř všichni, sedí půl tucet bývalých horníků před místním obchodem s velkými lahvemi bulharského piva v ruce. Někteří odešli do důchodu již ve 45 letech věku, zatímco jiní byli propuštěni dříve, než měli na důchod nárok. (V Bulharsku jsou podzemní horníci pracovníky třídy jedna, což znamená, že mají nárok na odchod do důchodu ve 45 letech věku, zatímco jiní pracovníci musí

Bývalí horníci si vychutnávají pivo ve vesnici Babino.

čekat do 55 nebo 64 let.) 46letý Jordan Jordanov, který pracoval v meliorační skupině pod zemí po dobu 17 let, si vychutnává pivo Pirinsko, pojmenované dle malebného pohoří, rozdělující Bulharsko. „V celé komunitě není žádná budoucnost a žádná práce. Bez práce tu nikdo nezůstane, pouze důchodci,“ říká.

Elektrárna Bobov Dol.

Měl štěstí, že mohl odejít do důchodu před uzavřením dolů a propuštěním 260 lidí. Má radost, že jeho důchod chodí včas, na rozdíl od výplat. Firma mu stále několik výplat dluží, odhaduje, že to dělá mezi 4 až 5 tisíci levy (2000 až 2500 eur). „Christo Kovački nám nedá ani haliř“, říká. Do rozhovoru se vkládá další bývalý horník. „Pokud se přidáš do jeho politické strany, možná svoje peníze dostaneš.“

Tím horníkem je 43letý Rumen Christov, je nezaměstnaný a od uzavření dolů pobírá 70 % své bývalé mzdy. Byl propuštěn dva roky před nárokem na důchod. Shání si novou práci, ale tím by mohl ztratit šanci na odchod do důchodu jakožto pracovník kategorie jedna. To by v praxi mohlo znamenat roky práce navíc, dojíždění a nejspíše minimální nástupní mzdu, 510 levů (255 eur). „Práce by byla“, říká, „ale není dobře zaplacená.“

Chabá naděje pro uhelné komunity

„Žijeme v zemi, kde politici nemají žádnou vizi rozvoje oblastí, jako je ta naše“, řekla starostka obce Bobov Dol, Elsa Veličková toto léto v rozhovoru pro just-transition.info. V rozhovoru s námi starostka vyjádřila rozčarování nad tím, že nedošlo k dialogu mezi různými institucemi, které by

měly řešit důsledky uzavření dolů a přijít s plány pro ekonomickou diverzifikaci uhelných regionů.

Zatím se nenašel klíč k tomu, co provést s nezaměstnanými a s celými komunitami.

Místní předáci, jako je Vasev nebo Anton Iljev, vedoucí Ředitelství evropských projektů pro Bobov Dol se dotěrně vnučují potenciálním investorům. Iljev tvrdí: „Strategická lokalita obce je velkou výhodou pro přilákání investic: nachází se asi hodinu cesty od hlavního města Sofie a mezi panevropským koridorem 4 ve směru na Soluň a panevropským koridorem 8 do Skopje, Tirany a Durres v Albánii a italského Bari.“

Je zde navíc připravená pracovní síla (počet obyvatel Bobova Dolu a okolních vesnic je téměř 8000) a náklady na pozemky a mzdy jsou jedny z nejnižších v EU.

Vasev však uznává, že Golemo Selo je tvrdý oříšek. Spousta obyvatel je v důchodu, takže i kdyby se poblíž postavila nová továrna nebo firma, pro vesnici už by mohlo být pozdě. Předchozí rok se rodinám v Golemu Selu narodilo pouze šest dětí a většina mladých lidí se odstěhovala.

Začátkem tisíciletí začaly v Bobově Dole působit továrny na výrobu bot pro italské firmy, některé

Povrchová těžba v dolu Minjor, Bobov Dol.

Vasilka Sotirovová, v důchodu po 22 letech práce v dolech.

z nich působí přímo na území bývalých dolů. Zaměstnávají 300 až 400 místních žen z Bobova Dolu a okolních obcí.

„Továrny hrají v místní ekonomice důležitou roli,“ říká Anton Iljev z městského úřadu Bobova Dolu. „Zatímco muži pracovali v dolech a v těžkém průmyslu, tyto továrny zaměstnávaly mnoho žen.“

„Je dobré zde mít průmysl, který tolik nepoškozuje životní prostředí,“ dodal.

Problém je, že ženy zaměstnané v těchto továrnách dostávají plat přibližně 400 levů (200 eur) měsíčně, tedy méně, než je minimální mzda. Špatné podmínky v takových bulharských továrnách jsou často připodobňovány k továrnám v Kambodži, Bangladéši nebo Turecku.

Je potřeba více kvalitnějších pracovních pozic

Na říjnové konferenci v Sofii se sešly zainteresované strany z Bulharska, včetně Bobova Dolu, a z celé Evropské unie, aby prodiskutovaly budoucnost uhelných komunit a koncept spravedlivé transformace, tedy budování takových alternativ pro komunity závislé na uhlí, které do procesu zapojí místní obyvatelé, pracovníky a zároveň jim zajistí férové zacházení.

Řada na pódiu přišla na starostku obce Veličkovovou. „Po uzavření dolů nesedím na židli, ale na ohništi,“ řekla. Jsme na cestě stát se dalším severozápadním Bulharskem,“ čímž naráží na oblast Montana, nejchudší region v EU. Vyzvala neziskový sektor, aby pomohl lidem Bobova Dolu. „Lidé z Bobova Dolu nejsou líní.“

Aktuální stav 10/2019

Bulharsko uvádí, že země má při současné spotřebě zásoby uhlí na 60 let a jeho závislost na uhlí se pravděpodobně nezmění až do roku 2030. Pokud se stát nezaváže k opuštění uhlí v blízké budoucnosti, uhelné regiony budou nadále žít v agónii a nakonec se octnou ve slepé uličce s nedostatkem času na reformu a adaptaci. Postup dekarbonizace bude pro zatvrzelé členské státy po roce 2030 daleko strmější a bude vyžadovat prakticky okamžité uzavření všech uhelných elektráren. Bulharská vláda musí přijmout zodpovědnost a navázat dialog, směřující k ukončení uhelného průmyslu záhy po roce 2030.

Bulharsko se zdá být megalomanské ve svém přístupu k nové infrastruktuře fosilních paliv. Plynovody, průzkum těžby ropy a zemního plynu v Černém moři, terminály LNG, dotace na přechod na plyn pro domácnosti. To vše v Evropě, která má přebytek zemního plynu. Jediným smysluplným projektem jsou zřejmě propojovací plynovody se sousedními státy. Zbytek přivede Bulharsko a celý region do stavu hluboké závislosti na zemním plynu. Všechny tyto projekty nejspíše povedou ke zvýšení národních emisí skleníkových plynů a budou muset projít strategickým posouzením vlivu na životní prostředí (SEA). Bulharská pobočka Přátel Země Za Zemiata - FoE doufá, že kontrola Národního energeticko-klimatického plánu Evropskou komisí bude zahrnovat i aspekty řádného SEA. Bulharská sekce plynovodu TurkStream není v plánech ani zmíněna a přesto se bulharská vláda rozhodla k alokaci 3 miliard levů (1,5 mld eur) na rychlou výstavbu bulharské části projektu, k jehož realizaci nemusí nikdy dojít.

Opuštěné budovy ve městě Bobov Dol.

Komunity na Slovensku plánují post-uhelnou budoucnost

Starostové v Horní Nitře varují, že odchod uhelného průmyslu z regionu je nevyhnutelný a již připravují alternativy.

Text: **Zuzana Límová**

Fotografie: **Zuzana Límová** a **Michał Burza**

Pokud se už nějaký turista octne v Prievidze, obvykle pouze projíždí na dovolenou do nedalekých Bojníc s jejich lázněmi, zámkem a zoologickou zahradou. Dle malinkého náměstí, podivné směsi moderní a socialistické architektury a nespolehlivých autobusových spojů se na první pohled může zdát, že Prievidza nemá návštěvníkům co nabídnout.

Místní lidé jsou však hrdí na své město a jeho historii, zejména pak na staletí těžby uhlí. Každý má dědečka, strýčka nebo kamaráda spojeného s jedním z dolů v regionu. Nostalgie po zlatých dobách je všudypřítomná, zejména pak mezi lidmi ve středním a pokročilém věku. Během komunismu práce horníka přinášela nejen pětinasobný plat oproti průměru, ale také mnohé benefity a prestižní společenský status.

Sentimentalita však není moc platná při diskuzích o budoucnosti. „Hovořit zde o opuštění uhlí je těžké, protože lidé, které by to zasáhlo, stále vnímají těžbu jako určitou formu jistoty. Je pro ně těžké pochopit, že tyto garance jednoho dne zmizí,“ říká Katarína Macháčková, starostka Prievidzy.

Na rozdíl od komunismu, kdy hnědouhelné doly v Horní Nitře patřily státu a nabízely tak možnost celoživotního zaměstnání, dnes doly patří soukromníkům. Těžební společnost Hornonitrianske bane Prievidza (HBP) dle své výroční zprávy z roku 2017 zaměstnává 3260 lidí, z nichž přibližně 2000 jsou horníci pracující v podzemí. Největší část z nich pochází z Prievidzského okresu, který má dle Statistického úřadu SR 135 000 obyvatel.

Doly obsahují lignit, hnědé uhlí nízké kvality, které skupuje nedaleká zastaralá elektrárna Nováky. Kvůli vysoké ceně uhlí operuje elektrárna každý rok se ztrátou, načež vláda důl dotuje asi

100 miliony eur ročně pod záminkou obecného ekonomického zájmu státu.

Slovenská vláda se zavázala k dotacím do roku 2030, aby udržela pracovní pozice horníků a podpořila dodávky energie. Když však ministr financí loni zmínil možnost předčasného ukončení dotací, obyvatelé regionu se začali obávat o své živobytí – nikdo si teď není jistý, kdy finanční podpora skončí.

„Vyfárajme z neistoty“

Pod tímto titulem rozjela Macháčková a její tým sérii veřejných debat a workshopů s cílem vytvoření akčního plánu pro obec po skončení uhelné éry.

Macháčková a její tým přizvali premiéra, zástupce Evropské komise, starosty, místní podnikatele, ekologické aktivisty a různé odborníky k široké participativní diskuzi o budoucnosti Prievidzy.

Ačkoli pozvání nepřijali žádní zástupci vlády ani těžební společnosti, 50 místních subjektů se zúčastnilo celého procesu. Nakonec se zapojilo i Sdružení měst a obcí Horní Nitry, což mělo za následek, že se nyní řeší post-uhelný rozvoj celého regionu.

„Sestavili jsme čtyři pracovní skupiny na ekonomiku, dopravu, turismus a sociální infrastrukturu, včetně vzdělání, zdravotnictví a sociálních služeb na místní úrovni,“ řekl Alojz Vlčko, vedoucí

Katarína Macháčková, starostka Prievidzy

odboru kanceláře starosty Prievidzy. „Položili jsme si otázku: ‚jaké máme v regionu prostředky, co bychom zde mít mohli a jaké musíme překonat překážky?‘ Na základě těchto otázek jsme určili strategické priority pro jednotlivé oblasti.

Příprava akčního plánu se však komplikuje tím, že stát zatím neurčil, kdy a jak dojde k poklesu těžby lignitu v Horní Nitře.

„Dříve nebo později dojde k postupnému ukončení těžby. Pokud se na transformaci připravíme, dokážeme ji zvládnout,“ říká Macháčková, která momentálně čelí veřejné kritice a pomluvám kvůli své iniciativě.

Není překvapením, že proti uzavření dolů se nejvíce staví jejich zaměstnanci, ačkoli právě je ohrožuje těžba na zdraví nejvíce. Plány neplány, obávají se o svou budoucnost.

Dle HBP pracuje v těžebním odvětví na 11 000 zaměstnanců v regionu, zatímco Evropská komise tento počet odhaduje na 7000.

„Bezpochyby je nezbytné vytvořit takové podmínky, aby tito lidé nezůstali bez zaměstnání,“ říká Macháčková. Řešení vidí v několika oblastech. „Zlepšení dopravy je naší prioritou. I když doprava sama o sobě nevyřeší problém se zaměstnaností, zlepšení dostupnosti regionu pomůže vytvořit podmínky pro vznik nových pracovních pozic.“

Po rekvalifikaci mohou bývalí horníci najít práci u nových investorů nebo u města samotného. „Zaregistrovali jsme návrh projektu na založení firmy městských služeb, která by opravovala a obnovovala silnice v celém okrese,“ vysvětluje Macháčková.

Postupné vytváření nových pracovních pozic, ať už v průmyslové zóně, v lázních nebo přímo u místní vlády by mělo navázat na postupný pokles těžby, argumentuje starostka.

Dle údajů ze Statistického úřadu SR je úroveň nezaměstnanosti v okrese Prievidza momentálně na 4,6 %, což je pod národním průměrem 5,4 % a evropským průměrem 8,1 %. Na trhu naopak chybí kvalifikovaní pracovníci a místo toho lidé pracují ve ztrátových dolech.

„V současnosti máme nejnižší nezaměstnanost od roku 1990, právě proto je ideální čas se na situaci v regionu zaměřit. Pokud bychom procházeli krizí, bylo by to daleko složitější,“ říká Macháčková.

Akční plán vytvořený pro Horní Nitru na podnět Macháčkové se stal součástí národní strategie pro region Horní Nitry, koordinovaný Úřadem místopředsedy vlády SR pro investice a informatizaci.

Horní Nitra byla také vybrána jako jedna z pilotních oblastí pro program EU na podporu transformace evropských uhelných regionů, jak oznámil evropský komisař pro energetiku Maroš Šefčovič koncem roku 2017.

První návrh národní strategie pro Horní Nitru by měl být zveřejněn v polovině října 2018 pro

připomínky veřejnosti a odborníků z Evropské komise a místní samosprávy už se nemohou dočkat.

„Otázka, zda pokračovat s používáním lignitu, vytěženém v Horní Nitře na výrobu elektřiny, je velmi komplexní a není v naší kompetenci navrhovat jakékoli alternativy,“ říká Alojz Vlčko. „Bez toho, abychom měli jakékoli informace o tom, kdy a jak chce vláda těžbu zastavit, můžeme o potenciální budoucnosti regionu pouze polemizovat,“ dodává.

Uhlí a boty

Jozef Božik, starosta města Partizánske, města ležícího 30 kilometrů od Prievidzy, velmi dobře ví, jak může region utrpět nepřipravenou transformací.

Partizánske se dříve jmenovalo Baťovany po Tomáši Baťovi, zakladateli slavné obuvnické firmy. Po nástupu komunismu a znárodnění Baťova podniku došlo k přejmenování firmy i města. V té době byly „Závody 29. Augusta“ (ZDA) jednou z největších firem na evropské obuvnické scéně.

V dobách své největší slávy zde bylo ročně vyrobeno 32 milionů párů bot a pro firmu pracovalo asi 11 000 lidí, což z ní dělalo největšího zaměstnavatele v regionu,“ vysvětluje Božik.

V podstatě všechno v Partizánskem a jeho okolí záviselo na obuvnickém průmyslu. Pád komunismu v roce 1989 však zastihl závod nepřipravený. Kvůli nadměrnému množství zaměstnanců a vysokým

Stará infrastruktura pro těžbu uhlí v Horní Nitře.

Stará infrastruktura pro těžbu uhlí v Horní Nitře.

pracovním nákladům nebyl schopen konkurovat levné obuvi z Asie a nedokázal se adaptovat na volný trh, což vyústilo v jeho uzavření počátkem roku 2000.

Božik je aktivní v regionální politice již od roku 1994, kdy se stal členem městské rady v Partizánskem v pouhých 18 letech a tuto dobu má stále v živé paměti, „v letech 2000 a 2001 vystoupala nezaměstnanost na nejvyšší míru v dějinách. Každý pátý dospělý člověk v okrese byl bez práce.“

Dnes je jedinou upomínkou na zlaté roky obuvnictví prázdná továrna vedle nádraží a velká bota z květin v centru města. Několik menších obuvnických firem v regionu nadále působí.

Podobně jako v Prievidze, míra nezaměstnanosti v Partizánskem je dnes pod celoevropským průměrem a pracovní trh má nedostatek kvalifikovaných pracovníků. Božik doufá, že lekce, kterou jim přinesl konec obuvnického průmyslu, pomůže komunitě k lepší přípravě na život po ukončení těžby uhlí. Božik stejně jako starostka Prievidzy prosazuje včasné plánování.

Pálení nespalitelného

Jak v partizánskem, tak v prievidském regionu lidé trpí těžbou a spalováním nekvalitního uhlí v elektrárně Nováky. Mezi následky znečištění vzduchu patří vyšší podíl předčasných úmrtí, onkologická onemocnění a astma.

Majitel elektrárny Nováky, společnost Slovenské elektrárne uznává, že bude potřebovat významné investice, aby elektrárna mohla pokračovat v provozu po roce 2023, kdy budou zavedeny nové evropské normy, týkající se znečištění. „Životnost některých kritických součástí elektrárny Nováky pomalu končí,“ řekl mluvčí Miroslav Šarišský portálu vEnergetike.sk. „Bez investic v řádech desítek milionů eur ji nebude možné bezpečně provozovat za dodržení všech technických a ekologických požadavků.“

Zastaralá technologie elektrárny se naplno projevila před dvěma lety, když byl vyřazený třetí kotel opět nasazen pro zvýšení objemu spáleného uhlí. Dle zákona stačilo provozní experimenty oznámit pouze místním úřadům, žádný vládní orgán tedy tyto rozhodnutí neschvaloval ani nepřezkoumával.

Starosta Partizánského se pustil do boje proti této legislativě. „Mým úkolem je chránit občany tohoto města a regionu,“ říká Božik, který je zároveň místopředsedou Trenčínského samosprávného kraje, ve kterém se nachází Prievidza i Partizánske. Božik vyzval všechny zúčastněné strany v regionu k akci.

„Požádali jsme příslušné úřady, aby provedly kontrolu oxidu siřičitého, vypouštěného do vzduchu. Ministerstvo životního prostředí potvrdilo, že během čtyř měsíců provozních experimentů došlo k desetinásobnému překročení emisních limitů.“

Na základě tlaku místních samospráv došlo k důležité změně zákona, zakazující provozní experimenty.

Kvalitu vytěženého uhlí nejlépe ilustruje místní vtip: „Do elektrárny Nováky dorazil vagón plný uhlí, když vtom chytnul plamenem. Úplně celý shořel na popel, akorát uhlí zůstalo netknuté.“

Ačkoli je spalování uhlí považováno za největší antropogenní faktor přispívající ke klimatickým změnám, slovenský stát vyplácí elektrárně Nováky roční dotaci 100 milionů eur. Dotaci platí všichni slovenští občané v podobě poplatků za elektřinu, ale pouze soukromý vlastník dolů z nich profituje.

Dle údajů Evropské komise z roku 2014 platí slovenské domácnosti největší poplatky za energie v poměru k příjmu v celé Evropské unii. Pro rodiny na hranici chudoby to tak může znamenat, že každé páté vydělané euro utratí za elektřinu.

„Vážím si práce horníků a jsem si vědom minulosti Horní Nitry,“ říká Božik. „Ale těžba má na Slovensku černé vyhlídky.“

Domnívá se, že státní dotace by měly být využity na podporu rekvalifikace horníků a asanaci regionu, a dodává, že Slovensko by mohlo uhlí opustit do roku 2023.

„Během pěti let je možné vypracovat mechanismus sociálního zabezpečení pro všechny zaměstnance, kteří by na pracovním trhu po uzavření dolů nenašli uplatnění“, uvádí Božik s tím, že k tomu bude zapotřebí politické vůle.

Občané rozhodnou, zda starostové jako Katarína Macháčková a Jozef Božik budou v čele jejich měst během útlumu těžby uhlí. Obecní volby jsou naplánovány na listopad 2018. **I**

Stará infrastruktura pro těžbu uhlí v Horní Nitře.

Aktuální stav 10/2019

V červenci 2019 slovenská vláda přijala „Akční plán pro transformaci uhelného regionu Horní Nitra.“ Krajská rada a místní obce ho již schválily během pěti veřejných slyšení, které kraj uspořádal.

Tento dokument je z velké části založen na podnětech místních komunit v Horní Nitře, které se spojují v rámci pracovních skupin pro přípravu transformace regionu již od roku 2018.

Akční plán potvrzuje zamítnutí nového dolu v uhelném komplexu Nováky, který měla v plánu otevřít soukromá společnost Hornonitrianske bane Prievidza. Podněty místních obyvatel vedly k vypracování plánu, který cílí na „rozvoj ekonomických aktivit v symbióze s čistým životním prostředím.“ Tento akční plán konečně upřednostňuje veřejný zájem o ochranu životního prostředí před soukromým zájmem v podobě těžby uhlí.

V červnu 2019 Slovensko vyjádřilo svou podporu dlouhodobé klimatické strategii EU do roku 2050 a zavázalo se, že do roku 2023 přestane vyrábět elektřinu spalováním uhlí.

V Horní Nitře je nejvyšší prioritou slovenské pobočky Přátel Země CEPA budování kapacit místních samospráv, firem a obyvatel tak, aby jejich snaha přispěla k transformaci této vize z papírové podoby v uspokojivou realitu.

Slovensko by se mohlo stát příkladem dobrého modelu pro střední a východní Evropu, ukazující ostatním uhelným regionům v sousedních státech možnosti opuštění uhlí způsobem, respektujícím hlas lidu.

Dokáže Boršodská župa uniknout prokletí uhelných dolů?

Problémy sužovaný někdejší těžební region v Maďarsku je v ohrožení kvůli otevírání nových dolů.

Text a fotografie: **László Pusztai, Alexa Botarová**

Podstatná část oblasti Boršod, což je na uhlí bohatá součást župy BAZ v severovýchodním Maďarsku, je Maďarským statistickým úřadem klasifikovaná jako oblast průmyslové krize. To znamená, že nebyla dokončena restrukturalizace regionu od těžby a těžkého průmyslu.

Méně než polovina obyvatelstva je pracovně činná, oblast trpí nezaměstnaností a masovou emigrací. Nedošlo k sanaci ani recyklaci většiny elektrárenských a továrenských budov. Evropské fondy v regionu nepadají na úrodnou půdu a vzduch je zejména v topné sezóně pravidelně velmi znečištěný. Všechny tyto faktory naznačují naléhavost situace v Boršodu směrem k jeho transformaci v post-uhelné éře. Tato výzva na region stále čeká.

Zuzanna F. Nagyová, aktivistka za spravedlivou transformaci v Boršodu

Lekce plynoucí z nekontrolované transformace

Boršodská pánev je bohatá na antracit a lignit a hlubinné i povrchové doly zde fungovaly již od počátku 19. století. Během komunismu došlo především mezi lety 1950 a 1970 k nucené industrializaci, která vedla ke vzniku rozsáhlých průmyslových měst a ústupu tradičních vesnických komunit, ze kterých tisíce vesničanů denně dojíždělo za prací do měst.

Mezi 80. lety a počátkem nového tisíciletí byly doly a s nimi spojené provozy těžkého průmyslu uzavřeny a zanechaly po sobě pouze zkázu. V té době nebyly k dispozici finance ani zkušenosti na kontrolovanou restrukturalizaci. Sdružení důlních vesnic údolí Szuha je jednou z mála skupin, která se snaží o obnovu oblasti.

Tibor Nagy, bývalý starosta, který se snažil o oživení regionu.

„Koncem 80. let se snižoval zájem o uhlí, došlo k uzavření mnoha velkých elektráren a lidé si ve svých domovech zaváděli plyn,“ vzpomíná Tibor Nagy, bývalý starosta a předseda Sdružení.

„Po změně režimu v roce 1989 začaly být finanční ztráty těžby neúnosné a žádní soukromí investoři tak neměli zájem doly odkoupit. Když se kolem roku 2000 zavřely největší doly (Feketelyuk, Putnok a Lyukó bánya), přibližně 4500 zaměstnanců přišlo o práci. Vzdělání lidí se dávno odstěhovali pryč, většina obyvatelstva odešla do důchodu a ceny nemovitostí klesly na dno a zůstaly tam.“

Sdružení zkoušelo různé strategie, jak zajistit společensky spravedlivější proces opouštění uhlí. Nasměřovalo horníky do dolů, které byly stále v provozu, a pomohlo kvalifikovaným pracovníkům získat pracovní povolení do zahraničí. Zároveň bojovali za takové strukturální změny, které by pomohly místním obyvatelům.

„Tvrďe jsme pracovali na minimalizaci ztrát,“ vysvětluje Nagy. „Na počátku jsme se pokoušeli prosadit, aby majetek uzavřených dolů propadl místním samosprávám, které by se o něj mohly starat. Co se však stalo místo toho? Všechno se rozprodalo. To vedlo v 90. letech k vzestupu ekonomických zločinců, kteří nemovitosti levně koupili, zadlužili a poté zmizeli i s penězi.“

„Snažili jsme se přesvědčit maďarskou vládu k tomu, aby pro zlepšení situace v oblasti alespoň zrekonstruovala veřejné cesty a zařízení. Žádali jsme, aby uzavřené železniční tratě nebyly zničeny a my tam mohli například vytvořit cyklostezky pro přilákání turistů, ale nestalo se tak.“

„Spolupracovali jsme na mnoha žádostech a plánech, které však vedly pouze k částečným a ojedinelým zlepšením. Co se nám však daří úspěšně provozovat, je několik dobrých pečovatelských domů pro seniory,“ uzavírá Nagy.

Uhelné sny

Zpustošená krajina a sociálně zdevastované vesnice jsou i nadále boršodským koloritem. K probuzení oblasti může dojít, pokud místní a regionální orgány najdou motivaci k diskuzi a plánování budoucnosti bez uhlí. I tak by však k mnohým rozhodnutím o Boršodu docházelo na centrální úrovni, i tam je tedy potřeba mít vizi.

Politici se však místo toho rozhodli zneužít nostalgických vzpomínek na prosperující časy těžby. V roce 2018 prohlásil premiér Viktor Orbán, že „moderní těžba je (národním) cílem“, když promlouval ve městě Ózd, srdci starého těžebního regionu Boršod. Bývalí průmyslníci, vysloužilí pracovníci i některé místní osobnosti premiérovi pozorně naslouchali.

Mezitím došlo ke zlepšení podmínek pro otevření dolů a během posledních let se otevřelo nebo plánuje otevřít na půltucet dolů, některé z nich v blízkosti těch starých.

Jedná se mimo jiné o hnědouhelné doly Sajókaza I a II a Felsőnyárád (vlastněné společností Ormoszén, roční produkce 50 000 tun lignitu, 25 zaměstnanců) a Sajókápolna (vlastněný společností Szuha2000 s.r.o., roční produkce lignitu 25 000 tun, 10 zaměstnanců).

Existují plány na otevření čtyř dalších dolů. O těchto hnědouhelných dolech se dá říct mnohé, nepochybně však nejsou tak „moderní“, jak předsílal premiér.

Zastaralá Národní energetická strategie (revizovaná v roce 2018) podporuje kombinaci uhlé, jaderné a zelené energie a charakterizuje uhlí a ostatní fosilní paliva jakožto nezbytná pro energetickou bezpečnost země. Uhlenná lobby má v Maďarskou velkou sílu, ale návrat nekvalitního uhlí bohužel přináší prospěch pouze několika vlivným obchodníkům a peníze se nedostávají ke komunitě v Boršodu.

Velké škaredé tajemství malých dolů

Po jejich otevření po celém regionu přináší tyto malé hnědouhelné doly příjmy svým vlastníkům, ale nesčetné ztráty komunitám v jejich blízkosti. Nekvalitní lignit na otop, silně znečištěný vzduch, popraskané domy, klesající ceny nemovitostí, zhoršování

zdraví a škody na životním prostředí. Důl Sajókápolna je názorným příkladem.

Plán na povrchový důl hned v sousedství obce Sajókápolna se poprvé objevil během obecní schůze v roce 2018. Téměř všichni obyvatelé byli proti dolu, zdálo se tedy, že plán bude na nějaký čas odstaven. V roce 2011 však těžební společnost najednou po odvolání obdržela všechna nezbytná povolení i přes kritiku ze strany příslušného orgánu životního prostředí.

„Ve studii posouzení dopadů pracovali odborníci s mapami z 60. let, na kterých není uvedeno mnoho současných domů. Je to tragikomedie! Důl je ve skutečnosti k domům daleko blíže,“ říká Istvánne Király, jejíž dvůr v Sajókápolně je 100–150 metrů od oblasti těžby.

Király proto mobilizovala své sousedy k odporu proti dolu a hájí zájmy místních lidí při debatách a schůzkách s místní samosprávou.

Obavy místních se časem ukázaly být oprávněnými. Z dolu vycházel prach, hluk a způsoboval pokles spodních vod a praskání domů. Těžké nákladní vozy, naložené hnědým uhlím ničí místní silnice. Ceny nemovitostí pochopitelně klesají. Tamní starosta se sice snažil obyvatele přesvědčit, že daňové příjmy z těžby komunitě pomůžou, ale místní mají své pochybnosti.

„Mnoho lidí uchlácholilo každoročně darované uhlí od obce energeticky chudým obyvatelům,“

Istvánne Király, odpůrkyně nového dolu Sajókápolna

říká Király. „Dopady slíbených daňových příjmů však nejsou vidět a dle mých informací v dolu nepracuje nikdo z obce ani jejího okolí. Vše je mechanizované a provozované subdodavateli. Většinu vesničanů už boj unavuje, ale já se nevzdávám.“

V roce 2016 těžební společnost dokonce používala výbušniny. Až když místní varovali o nelegálnosti těchto postupů, společnost s tím přestala.

Sajókápolna je také typickým příkladem toho, jak doly v Boršodu poškozují životní prostředí. Boršod je plný přírodního bohatství jako jsou lesní stanoviště a jezera, některé z nich jsou chráněny v rámci programu Natura2000. Jezero Bekás je posledním přírodním jezerem v oblasti a nachází se v bezprostřední blízkosti dolu Sajókápolna. Těžební povolení dokonce zmiňovalo, že se očekává poškození jezera a chráněných oblastí, ale to nezastavilo plány na realizaci dolu. Orgány životního prostředí mají v posledních letech v Maďarsku slabou pozici. V jezeru tak momentálně není už skoro žádná voda.

Co je však ještě horší: konec destrukce se zdá být v nedohlednu.

Ačkoli měl důl Sajókápolna původně fungovat několik let a poté být uzavřen, objevily se plány na druhý důl, Sajókápolna II, který má být otevřen nedaleko současného dolu.

Hnědé uhlí navíc znečišťuje Boršod nadvakrát: nejprve znečišťuje vesnice a jejich okolí při těžbě a poté když ho místní spalují v kamnech. Dle všeobecně uznávaných měření maďarské pobočky Světového fondu na ochranu přírody je v místním lignitu vysoký podíl síry a arsenu. Spaliny a zbytkový popel, vzniklý při spalování lignitu v domácnostech,

způsobuje zdravotní problémy a poškozují životní prostředí. Dle maďarského Úřadu komisaře pro lidská práva jsou jednou z hlavních příčin znečištění v Maďarsku právě domácnosti, spalující stále více nekvalitního vlhkého dřeva, hnědého uhlí a odpadu. V údolí řeky Sajó v Boršodu často znečištění vzduchu překračuje doporučené limity.

Nesmělá snaha o spravedlivou transformaci v Boršodu

I v tomto nepříznivém prostředí se někteří lidé snaží přemýšlet směrem ke spravedlivé transformaci od uhlí. Zsuzsanna F. Nagyová je předsedkyní sdružení Green Connection Association (GCA), které šíří povědomí o životním prostředí například župou BAZ.

„Snažíme se bojovat proti plánům, které poškozují životní prostředí a zdraví a hájíme zájmy místních obyvatel,“ vysvětluje Nagyová. „Místní obyvatelé a místní samosprávy nás často žádají o pomoc, jelikož Sdružení může být klientem v ekologických a právních řízeních a dáváme tak často ‚spravedlivé‘ rady.“

V blízkosti Teresztenye dokázala zasažená obec zastavit plány na těžbu tím, že oblast prohlásila za chráněnou. V Sajókápolně vedl tlak obyvatel k drobným úspěchům, jako je změna lokality těžby a zastavení detonací.

Sdružení se nyní angažuje v jiném případě, který se týká plánovaného hnědouhelného dolu v Mučoňských lukách. Těžební aktivita by zde mohla ohrozit nedaleké odkalovací nádrže na těžké kovy továrny BorsodChem, které by potenciálně mohly kontaminovat velký zdroj pitné vody na řece Sajó, který dodává vodu statisícům obyvatel

Důl Sajókápolna.

Istvanne Kirali, odpůrkyně nového dolu Sajókápolna

v oblasti. Část těžební oblasti je navíc chráněným mokřadem.

Nagyová se také podílí na programu „Obnova Boršodu (spravedlivá transformace)“ za účelem bezuhelné restrukturalizace regionu.

„Pro dosažení tohoto cíle rozšiřujeme veřejné povědomí o dostupných řešeních v oblasti lokální energetické efektivity a obnovitelných zdrojů, poskytujeme rady ke snížení energetické chudoby a k čistému vytápění domácností,“ vysvětluje Nagyová. „Produkce a nabídka nekvalitního uhlí a uhelné vytápění domácností by měly skončit. Lze je nahradit čistými, levnými, efektivními topnými technologiemi, pokud budou mít dostatečnou podporu.“

Sdružení GCA kritizuje nedostatečné konzultace enviromentálních a zdravotnických odborníků při návrzích regionálních rozvojových plánů. Klimatická strategie župy BAZ je dokončena, ale prozatím se zdá, že místním komunitám nepřinesla žádné pozitivní enviromentální ani společenské změny.

GCA a její partneři podporují rozvoj regionálních a mikroregionálních restrukturalizačních plánů a procesů, vystavených odspoda, s adekvátním zapojením místní komunity a investorů.

„Viděla jsem dobré příklady těchto plánů a procesů spravedlivé transformace při mé návštěvě Ústeckého kraje v České republice, který čelí

podobným problémům jako Boršod,“ vzpomíná Nagyová.

GCA zároveň boršodské orgány upozorňuje na dobré postupy regionů v sousedních zemích, kde se podobným způsobem zabývají spravedlivou transformací. Cílem je zahájit regionální dialog o sociálně ohleduplném odklonu od uhlí.

Pokud by příslušné orgány naslouchaly a chovaly se pokrokově, spravedlivá transformace by se postupně mohla uvést do pohybu.

Aktuální stav 10/2019

Na schůzi Platformy pro uhelné regiony procházející transformací v listopadu 2018 představila maďarská vláda scénáře ukončení vyrábění elektřiny z uhlí do roku 2025 a proběhla diskuze o odstavení hnědouhelných bloků elektrárny Matra. Proces se od té doby zpomalil a v tuto chvíli není stanoven termín opuštění uhlí v Maďarsku.

Vláda se nyní (v roce 2019) soustředí na energetickou strategii a na návrh Národního energeticko-klimatického plánu. Tento plán obsahuje i strategii ukončení používání pevných paliv (hnědého uhlí) pro vytápění domácností a zároveň ukončení produkce elektřiny v uhelných elektrárnách, což se týká i hnědouhelné části elektrárny Matra, nikoli však části pro kombinovanou produkci. Působnost plánu je do roku 2030, můžeme tedy předpokládat, že vytápění hnědým uhlím a uhelná energetika budou do té doby z většiny ukončeny. S novým příslibem slovenské vlády k uzavření uhelných elektráren do roku 2023 tlačí nevládní organizace i maďarskou vládu k podobně jasnému plánu a opatřením směrem k opuštění uhlí.

Orgány v Boršodské župě však nedbají na možnosti spravedlivé transformace a trvají na své falešné víře v čisté uhlí a malé hnědouhelné doly, prodávající palivo domácnostem. 30. dubna 2019 tedy maďarská pobočka Přátel Země NSC-FoE Hungary uspořádala regionální fórum pro všechny zúčastněné strany za účelem diskuze nad výzvami a možnostmi, včetně představení její studie ke spravedlivé transformaci. Fórum bylo zakončeno závazkem místních a národních nevládních organizací ke spolupráci na propagaci uzavření hnědouhelných dolů, ukončení vytápění uhlím a revize plánů kvality ovzduší. Zároveň došlo k naplánování informační kampaně pro topnou sezónu 2019/2020 na národní i lokální úrovni pro zlepšení dostupnosti čistého vytápění v regionu.

Vládní program dává naději českým těžebním regionům

Český program RE:START je v rámci zemí střední a východní Evropy unikátním vládním pokusem pomoci uhelným regionům v alternativních možnostech rozvoje.

Text a fotografie: **Raul Cazan**

Most v severozápadních Čechách je v novodobé historii země zapsán černým písmem. Knihy, popisující ekologickou pohromu ve střední a východní Evropě během komunismu často ilustrují tehdejší události pomocí obrázků z Mostu. Staré fotografie ze 70. let zobrazují krásné úzké budovy svědného stře-doevropského města, jak se hroutí pod nájezdy buldozerů. Před nimi otevírá svá velká černá ústa hnědouhelná pánev, která nakonec spolkla identitu celého města.

Mnoho míst v Ústeckém kraji sdílelo s Mostem stejný osud: částečný či úplný propad do nitra země, jak je spolykaly povrchové doly, které poháněly plánované hospodářství komunistického Československa.

Starostka Litvínova Kamila Bláhová říká o svém městě nedaleko Mostu, obklopeného doly, že

uhelná éra musí skončit „ještě během našeho života.“

„Narodila jsem se v Mostě v roce 1976, v nejhorším období našich novodobých dějin z hlediska životního prostředí,“ říká Bláhová. „Spousta měst v těch letech mizela z map, bylo to strašné.“

Její spoluobčanka a vrstevnice Gabriela Nokolová si pamatuje, jak v dětství musely všechny děti nosit cestou do školy kvůli znečištěnému ovzduší masky. Dnes je Nokolová místopředsedkyní vládního programu RE:START, který se zaměřuje na ekonomické oživení českých těžebních regionů.

Nokolová vzpomíná na šok, který zasáhl její komunitu, když byl přesunut kostel, jedna z posledních stojících budov. Ze zbytku starého města je nyní suť na dně umělého jezera, jelikož byl starý povrchový důl zaplněn vodou v rámci dlouhého procesu revitalizace oblasti.

„Uhlí pohánělo ekonomiku a zajišťovalo příjmy,“ říká Nokolová, „ale Ústecký kraj tvrdě zaplatil za národní rozvoj.“

Gabriela Nokolová, národní manažerka vládního programu RE:START

Starostka Litvínova Kamila Bláhová

Domnívá se, že vláda by se měla ujmout podpory alternativního rozvoje těžebních regionů, vzhledem k tomu že celá státní ekonomika z dolů profitovala. Ústecký kraj je nyní nechvalně proslulý poškozeným životním prostředím, vysokou mírou nezaměstnanosti a interní migrací. Kraj po pádu komunismu zaznamenal významný úbytek obyvatelstva.

RE:START těžebních regionů

„Trvalo dvacet let, než se podařilo přesvědčit vládu k přijetí programu RE:START,“ povzdychne Nekolová. RE:START je národní program, spuštěný českou vládou v roce 2015. Program má za cíl podpořit ekonomickou a sociální transformaci tří těžebních regionů v zemi: Ústeckého, Karlovarského a Moravskoslezského kraje. V rámci tohoto programu vláda pomáhá místním podnikům, podporuje inovace, výzkum a vývoj a vyšší vzdělání, investuje do bydlení a dopravy, obnovy a revitalizace znečištěných oblastí a pobízí tvorbu nových pracovních míst.

RE:START je unikátním programem v rámci střední a východní Evropy proto, že se jedná o vládní iniciativu pro transformaci těžebních regionů a zůstala beze změn i přesto, že došlo ke změně vládnoucí strany (původně byla iniciativa spuštěna ČSSD v roce 2015).

„RE:START je známkou, že to vláda se zavíráním dolů myslí vážně,“ říká Bláhová a dodává, že by bylo lepší program spustit již počátkem 90. let, kdy začala restrukturalizace celé ekonomiky. Když dojde k uzavření dolů v tuto chvíli, ztráta pracovních pozic bude podstatně menší než v 90. letech, vzhledem k tomu že v těžbě je zaměstnáno daleko méně lidí.

Když byl RE:START spuštěn, vzpomíná Nekolová, lidé ve vedení si rychle uvědomili, že jejich práce je daleko složitější, než se na první pohled zdálo. Řízení útlumu těžby skýtá řešení strukturálních sociálních problémů, které jsou pro region typické, a vyžaduje propracovaný přístup k místnímu rozvoji.

Zákaz vstupu!

Před návrhy opatření lidé ve vedení programu RE:START sesbírali podněty od příslušných komunit a odborníků. Rozpočet programu je kolem 2 miliard eur až do roku 2030. Nejde pouze o peníze ze státního rozpočtu, ale i z jiných zdrojů (v některých případech by se tyto finance do regionu nedostaly nebýt programu RE:START). Mezi využití zdroje patří: Evropský sociální fond, Evropský fond pro regionální rozvoj, Evropská investiční banka, Propojení Evropy a Fond soudržnosti.

Účast veřejnosti je klíčem k úspěchu

„Potřebujeme strukturální změny,“ říká starostka Bláhová a zdůrazňuje, že nové, moderní i staré technologie mohou být součástí ekonomiky Litvínova a přilehlých regionů. „Čistý chemický průmysl je něco, co bychom si měli udržet,“ říká Bláhová. V Litvínově se nachází jedna z hlavních českých rafinérií.

Bláhová by však ráda podpořila i rozvoj služeb a turismu do hornaté krajiny kolem Litvínova. „Lidé nás vždy považovali za neatraktivní region, ale to není pravda! Tato oblast je atraktivní, máme krásné hory a znečištění je již za námi,“ říká Bláhová. „Máme ten nejčistější vzduch za desítky let.“ Domnívá se, že RE:START může pomoci k získání dotací na asanaci brownfieldů, jejich revitalizaci a využití.

Spravedlivá transformace Ústeckého kraje vyžaduje zapojení místních komunit, které mohou přispět k vizi sociálně ekonomického rozvoje. Zatím však byla účast veřejnosti na budoucích plánech poměrně malá.

Lidé nabízejí své virtuální podněty k programu RE:START v komentářích na internetu, ale je zde potřeba hlubšího zapojení a angažovanosti.

„Jen v nedávné době jsme obdrželi přes 200 návrhů na zlepšení naší lokální strategie v Mostě,“ říká Nekolová. „Snažíme se do transformačních komisí zapojit i nevládní organizace a odbory.“ Dle místopředsedkyně RE:STARTu se po celém Ústeckém kraji nachází asi 500 aktivních organizací.

„Zapojení do procesu poskytuje naději. Netvrdím, že jsou lidé šťastní, ale nepochybně jsou plni naděje,“ dodává Nekolová.

Dle starostky Bláhové nejsou komunity v České republice často zvyklé na aktivní spoluúčast.

Komunistická vláda jim výstavbu dolů brutálně vnutila, přezíravě vůči životnímu prostředí i demokratickým postupům.

Irena Moudrá Wunschová, zkušená aktivistka ze Strany zelených v Ústí nad Labem věří, že je třeba více komunikace a zapojení občanské společnosti. „Doly jednoduše nemají budoucnost a musíme je nahradit.“

Dle aktivistky Strany zelených doly způsobují nejen znečištění a vážné sociální problémy, ale také zabraňují účasti veřejnosti. „Těžební podniky jsou dnes všechny spojovány s protekcionismem a politickou mafii,“ říká.

Její zeť Petr Globočnický byl nedávno zvolen do městské rady Litvínova za koalici s účastí Zelených.

„Pro mě je RE:START stále velkou neznámou, protože teprve nedávno začal,“ říká Globočnický. „Zatím samozřejmě program žádné změny nepřinesl, ale očekávání jsou velká. Zpočátku to znělo spíš jako propaganda, ale začínáme dostávat cenné informace. Je dobře, že program spojuje organizace z různých oblastí a to je dobrý způsob jak s uzavřením dolů pomoci.“

„Lidé se nesmírně bojí, že přijdou o práci, vláda se tedy musí zapojit do konverzace a tento strach

Irena Moudrá Wunschová, zkušená aktivistka
ze Strany zelených v Ústí nad Labem

rozmělnit," říká Bláhová a dodává, že rozvoj regionu začíná uzavřením dolů a většina lidí v Ústeckém kraji s uzavřením souhlasí.

„Po celé Evropě bude docházet k opouštění uhlí, to je jasné. Čím dříve vyhodnotí situaci v Rumunsku a Polsku a najdou alternativní řešení, tím dříve překonají své společenské problémy," uzavírá starostka. **I**

Aktuální stav 10/2019

V létě roku 2019 byla v České republice zřízena Uhelná komise, která by jako poradní orgán vlády měla do září roku 2020 vydat doporučení, jak v budoucnu nakládat s uhelnými zdroji. Mezi 19 členy komise jsou zastoupeni také 2 představitelé ekologických nevládních organizací. V rámci uhelné komise je dále ustanovena trojice pracovních skupin, které se budou zabývat harmonogramem útlumu od uhlí v kontextu energetického mixu, parametry útlumu i související legislativou a dále také společensko-ekonomickými dopady spojenými s odklonem od uhlí.

Program RE:START pokračuje pod vedením Ministerstva pro místní rozvoj ve svých aktivitách na národní i evropské úrovni. Národní výkonný výbor RE:START, řízený Gabrielou Nekolovou, zastupuje všechny tři strukturálně postižené kraje v Platformě pro uhelné regiony procházející transformací.

Z doporučení Evropské komise k českému Národnímu energeticko-klimatickému plánu je však patrné, že sociální aspekt přeměny české energetiky je stále nedostatečně řešen. Česká republika by měla dle posudku lepším způsobem začlenit prvky spravedlivé transformace, zejména pak zaměřením větší pozornosti na sociální dopad na místní obyvatele v regionech. Komise zároveň vytýká, že v českém plánu postrádá propojení s programem RE:START.

Na podzim 2018 Kamila Bláhová obhájila svou funkci starostky Litvínova. Starostka se na podzim roku 2019 rozhodla za město Litvínov podpořit evropskou iniciativu „Fórum starostů ke spravedlivé transformaci“, která si klade za cíl pozvednout téma spravedlivé transformace uhelných regionů a apelovat na takovou realizaci evropských klimatických závazků, která povede ke společensky a ekonomicky ohleduplnému odklonu od uhlí.

Kostel v Mostě, starém centru těžby uhlí v Ústeckém kraji.

Příchodem dolů všechno vyschne

Ve Velkopolském vojvodství těžba uhlí vysušila krajinu a tvrdě zasáhla zemědělství a turismus.

Text: **Jaś Kapela**

Fotografie: **Jakub Szafrński**

Překlad z polštiny: **Michał Augustyn**

Během naší konverzace s Piotrem Krygierem jsme se hodně nasmáli, i když se jsme diskutovali o vážném tématu. Po mnoha letech práce ve slezských černouhelných dolech se pan Krygier vrátil na důchod do svého rodného města Galczyce. Jeho děti trpěly zdravotními problémy a tak doktor rodině nakázal, ať se odstěhuje do přívetivějšího prostředí. Velkopolsko se se svou spoustou jezer zdálo být dobrou volbou pro rekonvalescenci i práci v zemědělství.

Živobytí většiny lidí v kraji závisí na zemědělství a mnozí vydělávají na turismu. Nejsilnějším podnikem v oblasti je však korporace, která ovládá doly a elektrárny a zajišťuje přibližně 4 % národní dodávky elektrické energie. Když jsme konečně našli jeho malou farmu v Galzcých, náš hostitel nás pozval domů na kávu. Začali jsme si povídat o problémech, spojených s povrchovými doly. Těch problémů je tolik, že jsme ani nevěděli kde začít.

Pan Krygier nám vypráví, že se do Galczyc odstěhoval v roce 1997 a jeho žena, Małgorzata Krygierová dodává: „Kdybychom věděli, že tu bude důl, nepřistěhovali bychom se.“ Jeho rodný dům je 300 metrů odsud a jeho žena pochází ze vsi Kryszkowice ve stejném okrese. Povrchový důl Tomistawice se nachází 500 metrů od jejich farmy, ze dvora mají výhled na obrovskou haldu zeminy, která měla být sanována, ale majitelé korporace Zespół Elektrowni Pątnów-Adamów-Konin (ZE PAK) to evidentně odbývají. Společnost už dlouhou dobu na svých provozech neprofituje, takže šetří na nákladech, kde to jen jde.

Povolení v oblasti životního prostředí, které posvětilo vybudování dolu v Tomistawicích bylo vydáno roku 2007, koncese byla udělena v roce 2008 a odstraňování skryvky začalo památného dne 10. dubna 2010. Přítel zavolal panu Krygierovi, který byl tou dobou v léčebně, že horníci zaplňují rybníky zeminou. Zemědělci se snažili pochytat kapry dřív, než byli pohřbeni zaživa.

Důl to mohl udělat, protože mu pozemky patřily, ale tento přístup ilustruje postoj ředitelů dolu k živé a neživé přírodě.

Pro těžbu uhlí je třeba se zbavit lidí a přírody v oblasti, kde se důl nachází. Domy, zemědělské usedlosti, dokonce i kostely a požární stanice (často postavené místními obyvateli) musí být zdemolovány. Důl nemá žádné slitování. Musí vše pohltit. Zástupci ZE PAK údajně tvrdí, že vykoupili pozemky za trojnásobnou tržní cenu, ale pan Krygier se domnívá, že tomu tak bylo pouze v ojedinělých případech. Vykupování začíná pozemky, kde je půda degradovaná. „Šestý stupeň klasifikace půd, suchý písek,“ popisuje pan Krygier, „za tyto pozemky platí více.“ Následně se rozšíří zvěsti o tom, jak je důl štědrý. „Jakmile se však v oblasti usadí, všechny pošlou do háje,“ vypráví bývalý horník. Hodnota okolních pozemků klesne a lidé jsou nakonec rádi, když je prodají co nejdříve, dokud ještě mají alespoň nějakou cenu.

Pan Krygier vesničany varoval o hrozbách, spojených s povrchovou těžbou. Dle čísel těžební společnosti odčerpá důl Tomisławice 60 milionů kubíků vody ročně, ale bývalý horník tuší, že je to daleko více. Důl Tomisławice má přitom rozlohu pouze asi jako větší štěrkovna. Pan Krygier říká, že když jeho soused kopal před osmi lety studnu,

Opuštěný dům v oblasti, kde dojde ke zbudování dolu.

narazil na vodu v hloubce pěti metrů, zatímco dnes je voda až 39 metrů hluboko. To znamená, že kilometr a půl od dolu klesla spodní voda o 34 metrů.

Pohroma pro zemědělství

Dle pana Krygiera může závrť dolu této velikosti dosáhnout deseti metrů k povrchové vodě a další desítky metrů k hlubinné vodě. Existují sice technologie, které mohou ztrátu vody zastavit, ale jsou příliš nákladné a snížily by tak zisk. Je levnější přesunout náklady na bedra komunity. Dle odhadů je hodnota uhlí, vytěženého ze stále rostoucího povrchového dolu již o poznání nižší, než jaké jsou ztráty spojené s životním prostředím a zemědělskou aktivitou.

„Ztráty příjmu ze zemědělství a souvisejícího zpracovatelského průmyslu, které plynou z plánované oblasti těžby a oblasti pokryté závřtem povrchového dolu Ościstowo se vyšplhají na částku asi 100 milionů zlotých (23 milionů eur). Místní ekonomika ponese tyto ztráty asi 50 let (20 let během povrchové těžby a 30 let obnovy podzemních vod). Vyšplhají se na 5 miliard zlotých (1 miliarda eur) – stejně jako je předpokládán příjem

společnosti PAK KWB Konin z uhlí, vytěženého v Ościstówě,” uvádí ve svém článku Dr. Benedykt Pepliński.

Dochází však i ke škodám na životním prostředí. „Povrchová těžba v povodí řeky Noteć narušila její vodní tok. Chceme této situaci čelit,” řekl mimo jiné Dr. Jan Szyszko v době, kdy byl polským ministrem životního prostředí. Szyszko oznámil, že náklady na projekt záchrany řeky Noteć (která v délce 40 km zcela vyschla) se budou pohybovat ve výši 130 milionů zlotých (30 milionů eur).

Největší ztráty však zaznamenávají místní zemědělci. Pan Krygier se domnívá, že by jim důl měl nabízet každoroční kompenzace. Těžební společnost místo toho pouze tvrdí, že oblast neodvodňuje a důvodem zemědělských škod nejsou doly, ale sucho a globální oteplování. Současně však těžební společnost ochotně podepsala finanční vyrovnání se zemědělci, které uvádí, že zemědělci po dobu 15 let nebudou vůči společnosti vznášet žádné nároky, týkající se ztrát vody, ztrát na úrodě apod. V rámci těchto vyrovnání je zemědělcům vyplaceno několik tisíc zlotých (méně než 1000 eur). Krygier vedl po čtyři roky se společností právní bitvu, než konečně u soudu dokázal, že za odvodnění oblasti je zodpovědný důl.

Pan Krygier zavlažoval své plodiny vodou ze dvou nádrží na jeho pozemku. Měl smůlu, protože

dle něj důl narazil na pramen, který procházel jeho pozemkem. Rok po začátku těžby začaly nádrže vysychat. Po dvou letech, v roce 2012, zmizela voda během dvou týdnů. „Jako kdybyste z vany vytáhli špunt,” říká. Z nádrží zbyla akorát jáma zarostlá křovím. Małgorzata Krygierová dodává, že důl sice uváděl sucho jako důvod, ale sousedům nádrže nevyschly. „Že je to suchem? To je k smíchu,” říká. Manželům Krygierovým kromě nádrže také vyschla studna a pomalu usychají také stromy i samotná úroda. Bez zavlažování je v podstatě nemožné prodávat zeleninu, protože lidé očekávají kvalitní produkt.

Pan Krygier musel se zemědělstvím skončit, stejně jako většina jeho sousedů, kterým nakonec také vyschly nádrže a studny. Pan Krygier svou studnu zasypal. „Během mého života už nebude dávat vodu,” naříkal. Ptám se, jestli je možné jeho škody spočítat. Ukázalo se, že pan Krygier pro účely soudního řízení najal experta, který jeho škody ohodnotil na více než 40 000 zlotých ročně (10 000 eur). Soudce však tento odhad zamítl a najal jiného experta, který škody ohodnotil na polovinu.

Rypadlo používané k odstranění skrývky v hnědouhelném dole.

Najít experta vůbec nebylo jednoduché. Když požádal zemědělské odborníky z okolí, zda by vypočítali jeho škody pro účel soudního sporu s dolem, všichni se zdráhali. Z toho důvodu musel pan Krygier najmout specialistu až z města kousek od Włocławku, 50 kilometrů odtud. „Vypadá to, že v tomto kraji utvořily soudy a doly kliku,“ říká. „Proto pokud vláda opravdu chce se soudy něco udělat, udělala by něco už dávno.“

Uhelná společnost má všechny v hrsti

Příběh soudního sporu místních obyvatel je skandální. Po jedenácti letech konečně skončil rozsudkem nejvyššího správního soudu, který potvrdil původní rozsudek, že povolení v oblasti životního prostředí pro stavbu povrchového dolu Tomisławice bylo uděleno v rozporu se zákonem. Všichni členové komunity pocítili negativní dopady dolu na své životy a na životní prostředí během dlouhých let, které soudy potřebovaly ke zjištění toho, že povolení bylo uděleno bez řádného posouzení dopadu dolu na životní prostředí. Jde přitom i o oblasti a stanoviště, chráněné programem Natura 2000.

Uschlé stromy ve Wierzbineku.

Lze chápat frustraci mnoha lidí a jejich podporu strany Právo a spravedlnost jakožto pokusu o likvidaci současného polského soudnictví. Není těžké uvěřit, že soudům více záleží na udržení dobrých vztahů s dolem, než na dodržování zákona.

Rozsudky však nakonec daly zemědělcům za pravdu a případ nejspíš skončí uzavřením dolu ihned po anulaci povolení. To však už může být pozdě, protože zemědělci nebudou moci na půdě pracovat po další desítky let a ZE PAK se i nadále vyhýbá placení jakýchkoli kompenzací. „Uhelná lobby je opravdovou klikou,“ říká pan Krygier. „Proto se snaží udržet věci tak, jak jsou.“

Já jsem však toho názoru, že nová vláda dělá pro modernizaci polské energetiky málo, a naopak plánuje otevření nových povrchových dolů. V Koninské oblasti se např. plánuje povrchový důl Ościszów, ačkoli jeho osud je nejistý. Uprostřed plánovaného dolu objevili archeologové komplex dvou starobylých hřbitovů, včetně pohřebních mohyl Lužické kultury a neolitických bezkomorových hrobek. Hřbitov byl založen před pěti a půl tisíci lety, je tedy starší než egyptské pyramidy a letos byl zapsán na seznam kulturního dědictví. Tento archeologický objev je natolik významný, že je na něj i silná energetická lobby krátká. Je však paradoxem, že neolitické hrobky jsou schopné

Výnosy přináší pouze kukuřice,
jakožto nenáročná plodina.

zastavit rozšiřování těžebního průmyslu, ale na dobro současného životního prostředí a polských občanů se nehledí.

Ptám se, kolik místních obyvatel muselo skončit se zemědělstvím. Pan Krygier odhaduje, že museli skončit všichni, kteří nemají hlubinné studny. On sám uvažoval o koupi nového hospodářství, ale to by pro něj znamenalo investice do zemědělských strojů a jiného vybavení. Zároveň neměl dostatek peněz na vybudování hlubinné studny, která by stála přinejmenším 70 000 zlotých (16 000 eur).

„Pro mě jakožto bývalého horníka toto není důl, ale pouze rašeliniště. To, co se zde těží, není uhlí, ale rašelina,“ říká pan Krygier. A dodává: „Už před začátkem výkopu jsem řekl, ‚Uvidíte, co se stane s vodou a se stromy. Všechno vyschne.‘ Ale téměř nikdo mi nevěřil. Hned jak se spustila těžba, voda v nádržích začala mizet a všichni začali říkat ‚Piotrek měl možná pravdu.‘ Ale až když začaly usychat stromy, zemědělci doopravdy pochopili svou situaci, ‚Sakra, Piotrek fakt měl pravdu. Ať zavřou ten svůj důl a jdou do háje.‘“

Proč zemědělci proti dolu nebojovali, když to ještě bylo možné? Pan Krygier na to nemá odpověď. On sám procestoval celý svět a stále dostává poměrně vysoký hornický důchod, takže je ochotný pokračovat v bitvě proti dolům. Jezdí po regionu a říká lidem, co je čeká, když dovolí rozšíření dolu.

Reakce jsou však všude podobné. Není divu, že jsou doly stále mezi námi. Michał Wilczyński,

bývalý ředitel polského Geologického ústavu a mnoho dalších vědců se shodují, že těžba lignitu nemá žádnou budoucnost. Přesto se však najdou společnosti, které se na ní snaží vydělat. Pan Krygier vysvětluje, že těžba dávala smysl po 2. světové válce, když země potřebovala energii rychle, jelikož těžba lignitu je relativně jednoduchá. Dnes, po nástupu nových technologií už tato těžba smysl nedává. „Máme vodu, slunce, vítr. Ze solárních panelů a větru získáte daleko víc energie a půda zůstane půdou. Nemusíte kvůli nim pumpovat miliony litrů vody, která poté odečte do moře jako odpad,“ dodává.

Vzrůstající vzdor

Po našem rozhovoru se vydáváme hledat vyschlé nádrže a stromy. Vzduch je zde tak suchý, že mě z něj bolí v krku. Jsme vzhůru od šesti ráno a jsem mátožný z horka, ale nemůžu si pomoci od poslechu všech těch tragických příběhů: úroda kukuřice, která chřadne zemědělcům před očima, obtěžování policií, nečinnost starosty obce, který prodal své občany dolu a podvody spojené s výkupem farem.

Místní mi řekli, že zástupci dolu odkupují od zemědělců pozemky za 40 000 zlotých (10 000 eur) a za rok dva je prodají dolu za 300 000 zlotých (70 000 eur). Je pro mě těžké tomu uvěřit, zní to totiž jako scénář mafiánského filmu. Na druhou stranu je možné, že pokud se zaměstnanci dozví o plánovaných dolech, mohou se pokusit tuto informaci využít pro svůj vlastní výdělek. Nelze vyloučit, že právě to stojí za nepoměrem cen. Je tu také příběh jednoho ze sousedů, zemědělce Jana Kwiatkovského, který byl vystěhován násilným způsobem (vše bylo natočeno na video, které mi místní ukázali).

Když jsem se později s panem Kwiatkovským setkal, bylo mi místními řečeno, že jeho vystěhování bylo nezákonné. Řekl mi, že pro soudní pře s těžební společností se musel naučit používat počítač a vzdělat se v oblasti práva. Obzvlášť právní vzdělání bylo nezbytné, protože od počátku svých bojů už pracoval se sedmi právníky a někteří z nich nyní místo toho pracují pro důl. Bratr pana Kwiatkovského nevydržel tlak pří s místní uhelnou lobby a utrpěl zástavu srdce. Jan se však nevzdává.

Vyschlé jezero ve Velkopolsku.

Od chvíle, co jsem viděl soudního zřízence, jak ho vyhazuje z jeho farmy, chovám ohromnou úctu k jeho neoblomnosti. Jeho dům byl stržen přímo před jeho očima a majetek odvezli těžaři na nákladácích. Je těžké to vnímat jinak, než jako divadlo, které má odradit ostatní od vzdoru.

Ten však viditelně vzrůstá. Všichni koneckonců doplácíme na změny klimatu a destrukci životního prostředí, jenom malá skupina z něj profituje. Pan Solorz-Zak koupil většinový podíl ve společnosti ZE PAK za 67,3 milionů zlotých (15,5 milionů eur). Tato privatizace od počátku vyvolávala mnohé pochybnosti. Pouze šrotová hodnota důlního vybavení byla údajně daleko vyšší. Dnes chce pan Solorz-Zak elektrárny prodat, protože končí platnost emisních povolenek Evropské unie na oxid uhličitý. Otázkou je, kdo elektrárny koupí a zda budou polští daňoví poplatníci opět muset platit za neochvějnou víru elit v budoucnost těžby černého zlata. **I**

Aktuální stav 10/2019

Velkopolsko se přidalo k Platformě Evropské komise pro uhelné regiony procházející transformací v dubnu 2019, kdy představilo první várku svých návrhů zelených projektů a zároveň své širší ambice na rozvoj vodíkového průmyslu jakožto dlouhodobé náhrady za hnědouhelnou ekonomiku. Mezitím však došlo ke zrychlení vývoje na místě, kde vlastníci hnědouhelných dolů a elektráren, společnost ZE PAK, oznámila první hromadné propouštění. V tuto chvíli neexistují žádné krizové plány na pomoc horníkům, kteří přijdou o práci. Situaci ještě zhoršuje fakt, že pracovníci v hnědouhelných dolech nemají nárok na zvláštní sociální výhody (např. jednorázové odškodnění nebo předčasný důchod) v případě propouštění, na rozdíl od černouhelných horníků ve státních dolech ve Slezsku. Polská zelená síť a mnoho místních organizací vyzvaly premiéra k rychlé přípravě krizového plánu a zajištění existenční pomoci pracovníkům. Polsko se také stalo svědkem unikátního případu v rámci EU, kdy nadace Rozwój Tak-Odkrywki Nie podala žalobu na polský stát pro nedodržení Rámcové směrnice o vodách při udělování povolení uhelným dolům. Polsko opakovaně vydává povolení k těžbě navzdory prokázaným negativním vlivům na vodní zdroje pod záminkou převažujícího veřejného zájmu.

Starosta obcí Golemo Selo a Malo Selo Vasil Vasev na kopci s výhledem na elektrárnu Bobov Dol

Pro více příběhů o spravedlivé transformaci navštivte
just-transiton.info

Sledujte nás na Twitteru
[@TransitionJust](https://twitter.com/TransitionJust)

a na Facebooku
facebook.com/ceebankwatch